

დავით ახლოური

სოფელი მიდელაანი

გამომცემლობა „ანიცხალა“

თბილისი — 2006

ნაშრომში შესწავლილია ახალგორის რაიონის მთის ერთ-ერთი სოფლის მიდელაანის ისტორია XVIII საუკუნიდან დღემდე.

ქართლის მთიანეთის შესახებ არსებული ისტორიული წყაროების ჟონზე გაანალიზებულია სოფლის თავგადასავალი, დემოგრაფიული, სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული ვითარება, ტოპონიმები, ეთნოგრაფიული და ფოლკლორული მასალები.

ნაშრომი განკუთვნილია როგორც სპეციალისტების, ისე ქსნის ხეობის ისტორიის საკითხებით დაინტერესებული ფართო მკითხველი საზოგადოებისათვის.

რედაქტორი: ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი,
ასოცირებული პროფესორი გიორგი სოსიაშვილი

რეცენზენტები: ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი გივი ჯამბურია

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი ნიკო ჯავახიშვილი

გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2006

თბილისი, 0128, ი. ჯავახიშვილის პარკი, 1, ტ: 29 09 60, 8(99) 17 22 30

E-mail: universal@internet.ge

© დ. ახლოური, 2006

ISBN 99940-61-69-0

შესავალი

თითოეული ქართული სოფლის თუ ქალაქის ისტორია საქართველოს მრავალსაუკუნოვანი წარსულის ქვაკუთხედი. ამიტომ, ამ მიმართულებით მუშაობის წარმართვა დროულ და საშურ საქმედ გვესახება.¹

ჩვენ, რამდენიმე წელია, ქსნის ხეობის ისტორიის საკითხებს ვსწავლობთ.² ვფიქრობთ, ახალგორის რაიონში მდებარე სოფლების მონოგრაფიულად შესწავლას, რაც, ჩვენი აზრით, საქართველოს ამ ულამაზესი და მდიდარი წარსულის მქონე კუთხის სრულყოფილად შესწავლას დადებითად წარადგება.

ამჟამად სოფელ მიდელაანით დაინტერესდით. ამბობენ, პატრიოტობა შენი ეზოდან, ქუჩიდან, შენი ქალაქიდან იწყება³ და ჩვენიც, ჩვენი სოფლიდან ვიწყებთ წარსულის კვლევას.

მიდელაანი ჩემი დედუღეთია. აქ დავიბადე და გავატარე ბავშვობის წლები. აქ ცხოვრობდნენ ჩემი მშობლები დედის გარდაცვალებამდე. სოფლის უახლესი წარსულიდან ბევრი რამ ჩემთვის ნაცნობია და ახლობელი, რამაც საკითხზე მუშაობა გამიადვილა.

საინტერესო წარსული აქვს მიდელაანს. XVII-XVIII საუკუნეებიდან დასახლებული სოფელი ქართლის მთიანეთში - ქარჩოხის ხეობაში მდებარეობს, ზღვის დონიდან 1320 მეტრზე.⁴ სოფელს ჩრდილოეთით ძაბუეთის ხევი ესაზღვრება, სამხრეთით - ქენქაანი, აღმოსავლეთით - მღინარე ქსანი, ჩრდილო-აღმოსავლეთით - ბალაანი, ზოლო დასავლეთით, შედარებით მაღალმთიან ზოლში, სოფლის სახნავ-სათიბი სავარგულებია.

1. ახლახანს ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატმა გ. სოსიაშვილმა გამოსცა წიგნი სოფელ ვანათის ისტორიის შესახებ (იხ. გ. სოსიაშვილი, „ვანათის ისტორიიდან“, თბ., 2005).

2. იხ. დ. ახლოური, ახალგორის ისტორია უძველესი დროიდან ქსნის საერისთავოს გაუქმებამდე (1777), თბ., 2006.

3. ვ. კედელაშვილი, ცხოვრება და ღვაწლი გიორგი ხარაულისა (მოგონებები), თბ., 2006, გვ. 6.

4. მიდელაანი, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 6, თბ., 1983, გვ. 678.

მართალია, მიდელანის შესახებ ისტორიამ მწირი ცნობები შემოგვინახა, მაგრამ ქსნის ხეობაზე არსებული წყაროებისა და ლიტერატურის ანალიზი, მდიდარი ეთნოგრაფიული მასალა,¹ საშუალებას გვაძლევს წარმოვაჩინოთ და მომავალ თაობებს განსჯისათვის დაეუტოვოთ სოფლის წარსული.

ნაშრომზე მუშაობისას ყურადღება გავამახვილეთ მიდელანში დასახლებული გვარის მიდელაშვილების ადრინდელ საცხოვრებელ ადგილზე ხადის ხეობაზე² და გავაანალიზეთ ის მიზეზები, რამაც გამოიწვია ხადის ხეობის სოფელ მიდელაურთკარიდან მათი ქსნის ხეობაში დასახლება.

სოფლის თავგადასავალზე, გამოჩენილ ადამიანებზე, ეკონომიკაზე, კულტურაზე, ტოპონიმებზე, თუ სხვა საკითხებზე საინტერესო ცნობები მოგვაწოდეს სოფლის მაცხოვრებლებმა. საკითხის კვლევისას ერთგვარ „მეზურბას“ გვიწვდა 84 წლის მრავლისმნახველი კაცი, ადგილობრივი მკვიდრი სანდრო მიდელაშვილი.

წიგნის ბოლოს დართული ფოტო-მასალის მოძიებაში დაგვეხმარნენ ვაჟიკა, რუსუდან და ვალია მიდელაშვილები. უსაზღვრო მადლიერება გვინდა გამოვხატოთ მათ მიმართ. ასევე მადლიერებით მივიღებთ და სამომავლოდ გავითვალისწინებთ მკითხველთა შენიშვნებს, რისგანაც ჩვენი, თუნდაც დიდი სიყვარულითა და ყურადღებით დაწერილი ნაშრომი, დაზღვეული ვერ იქნება.

1. იხ. „ქსნის ხეობა“, მასალები ქსნის ხეობის ეთნოგრაფიული შესწავლისათვის, რედაქტორი გ. ჯაღაბაძე, თბ., 1975.

2. არაგვის ხეობის მაღალმთიანი რეგიონი.

ქსნისხეობელი მიდელაშვილების წინაპრები სოფლის თავგადასავალი

§1. ქსნისხეობელი მიდელაშვილების წინაპრები ხადის ხეობიდან

ქსნისხეობელი მიდელაშვილები სამკვიდროში საარაგვოდან - ხადის ხეობიდან გადმოსულან (მთხრობელი სანდრო მიდელაშვილი), რაზეც ისტორიკოსი ვ. მუზავეიც მიგვანიშნებს: „ისინი (მიდელაშვილები - დ.ა.) დაახლოებით XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში არაგვის ხეობიდან, კერძოდ ხადას თემიდან სოფელ მიდელაურთკარიდან უნდა იყვნენ გადმოსულები, რასაც ადასტურებს ის ცნობა, რომ ქსნისხეობელი მიდელაშვილები, არაგვზე ხადას თემის წმინდა გიორგის სალოცავში 20-იან წლებამდე (XX ს. - დ.ა.) დადიოდნენ და პატარა ნიშიც ჰქონდათ სოფლის უკან მის სახელზე მოწყობილი“.¹

საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ კი, ხელისუფლების სათავეში მოსული ბოლშევიკ-კომუნისტები მაქსიმალურად ზღუდადნენ მორწმუნე მოსახლეობას. საბედნიეროდ, XXI საუკუნის დასაწყისში, მიდელაშვილებმა აღადგინეს ძველი ტრადიცია; ამჟამად ისინი ყოველ წელს მიემგზავრებიან არაგვის ხეობაში სალოცავად.² ასე, რომ ქსნის ხეობაში მიდელაურ-მიდელაშვილების არაგვის ხეობიდან დამკვიდრება ეჭვს არ უნდა იწვევდეს, მითუმეტეს, თუ გავიხსენებთ, რომ მთიულეთში (მათ შორის არაგვის ხეობიდან ქსნის ხეობაში) მიგრაციის მაგალითები ხშირი იყო. ამის შესახებ, ზეპირი გადმოცემების გარდა, მთიულეთის ისტორიის ცნობილ მკვლევართა არაერთი ნაშრომი მიგვითითებს.³

1. ვ. მუზავეი, დიდი ოჯახი ქსნის ხეობიდან, „საბჭოთა ოსეთი“, 10 დეკემბერი, 1987.
2. იხ. წიგნის ბოლოს დართული ფოტო-მასალა.
3. ს. მაკალათია, მთიულეთი, თბ., 1930; რ. ხარაძე, აღ. რობაქიძე, მთის სოფელი ძველად, თბ., 1965; ჯ. გვასალია, ქსნის ხეობის ისტორიული გეოგრაფიის საკითხები, საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული, III, 1967; მისივე მთიულეთის ისტორიული გეოგრაფიიდან, „კავკასიის ეთნოგრაფიული კრებული“, III, თბ., 1971; მისივე, არაგვის ხეობის ისტორიული გეოგრაფიის საკითხები, სივკ, V, 1975; გ. ჯალაბაძე, ქსნის ხეობის მოსახლეობა, „ქსნის ხეობა“, მასალები ქსნის ხეობის ეთნოგრაფიული შესწავლისათვის, თბ., 1975; რ. თოფჩიშვილი, აღმოსავლეთ საქართველოს მთის მოსახლეობის ბარში ჩამოსახლების ისტორიული ეთნოგრაფიული შესწავლის ზოგიერთი შედეგი, „საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოაზრება“, ტ. 97, №3, 1980; მისივე, აღმოსავლეთ საქართველოს მთიულთა მიგრაცია XVII-XX ს.ს. თბ., 1984; ვ. სომხიშვილი, ქსნის ხეობის ქართლური, 1981; ვახტ. ითონიშვილი, არაგვის ხეობა თბ., 1986; მისივე, ევრტიკალური ზონალობის პანორამა და დემოგრაფიული პროცესები საქართველოში, თბ., 2003.

მთიელთა მიგრაციას გარკვეულ ეტაპზე გარკვეული მიზეზებიც ჰქონდა; მესისხლეობის შიში კაცის მოკვლის თუ შემოკვდომის შემდეგ.¹ უკეთესი სოციალურ-ეკონომიკური პირობების შექმნის სურვილი და სხვა.

ზადა. ქსნისხეობელი მიდელაშვილების წარსულზე საუბრისას, მიზანშეწონილად მივიჩნევთ ყურადღება გავამახვილოთ მათ ძველ სამკვიდროზე-ზადას ხეობაზე.

ზადა არაგვის ხეობის ზემო წელში, მთიულეთის ყველაზე მაღალ-მთიან ნაწილში ლოკალიზებული ისტორიულ-გეოგრაფიული რეგიონია.² ზადას თემს ეკავა თეთრი არაგვის სათავეები ქვეშეთამდე.³ XVIII საუკუნის დასაწყისში შედგენილ ისტორიულ საბუთებში მოხსენიებული ერთეულის „მთიულეთის“ ქვეშ ზადა და ცხავატი იგულისხმება.⁴

ზადის ხეობა ნეოლითის ხანიდან ყოფილა დასახლებული.⁵ აქედან მოყოლებული იგი მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა საქართველოს ცხოვრებაში. გადმოცემით, მთიულეთი გახლდათ საქართველოს ერთ-ერთი იმ რეგიონთაგანი, სადაც ქრისტიანობა ქართველთა განმანათლებელს წმინდა ნინოს უქადაგია.⁶ XIII ს. დასაწყისში ზადელები აქტიურად მონაწილეობდნენ თამარ მეფის ხელისუფლების მოწინააღმდეგე ფეოდალთა და დიდოელთა დასამორჩილებლად მოწყობილ ლაშქრობაში.⁷ რაც მათი მხრიდან პროგრესულ მოვლენად უნდა ჩაითვალოს. XIII საუკუნის დასასრულს, ზადის ხეობა არაერთხელ იქნა მოოხრებული მონღოლთა დამსჯელი ჯარის მიერ,⁸ XIV საუკუნის

1. ს. მაკალათია, მთიულეთი, გვ. 80.

2. ვახტ. ითონიშვილი, აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ისტორიიდან, თბ., 1992, გვ. 5; ჯ. გვასალია, ზადა, ქსე. ტ. 11, თბ., 1987, გვ. 412.

3. ჯ. გვასალია, მ. გიორგაძე, მ. სურამელაშვილი, ლ. ჭურდულია, ზადის ხეობა, თბ., 1983, გვ. 5.

4. ვახტ. ითონიშვილი, არაგვის ხეობა, გვ. 7; მისივე, აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ისტორიიდან, გვ. 6.

5. ჯ. გვასალია, ზადა, ქსე. ტ. 11, გვ. 412.

6. ლეონტი მროველი, ნინოს მიერ ქართლის მოქცევა, „ქართლის ცხოვრება“, I, თბ., 1955.

7. ს. მაკალათია, მთიულეთი, გვ. 16; ჯ. გვასალია, ზადა, ქსე. ტ. 11, გვ. 413.

8. ჯ. გვასალია, ზადა, ქსე. ტ. 11, გვ. 413.

დასაწყისში ხადა, ისევე როგორც მთლიანად მთიულეთი, ქსნისა და არაგვის ერისთავთა ბრძოლის ასპარეზად გადაიქცა,¹ ქსნის ერისთავთა საგვარეულო მატიანის „ძეგლი ერისთავთა“ ცნობით: ჯერ მარტო შალვა ქვენიფნეველს, რომელიც არაგველებზე შურისძიების გრძნობით ყოფილა განმსჭვალული, ერთი კვირის განმავლობაში ხადაში აუღია და დაუქცევია 25 ციხე: „შალვა დადგა ხადას და ესოდენ ძლიერად ჰბრძოდა, რომ ერთსა დღესა აიღო ცხრაჲ ციხე და დაარღვია და მას ერთსა კერიასა დაარღვია ციხე ოცდახუთი“.²

მოგვიანებით, ხადა მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა მთიულეთის 1804 წლის აჯანყებაში, რომელიც ანტიკოლონიურ და ანტიბატონყმურ ხასიათს ატარებდა.³ პირველი შეტაკებები მთავრობის ჯარებთან ხადაში, კაიშაურთან მომხდარა.⁴

ჯ. გვასალია ხადას წილკანთან აიგივებს,⁵ ადგილობრივი მოსახლეობის გადმოცემით ტერმინი ხადა მთას, მთიან რეგიონს უნდა ნიშნავდეს.⁶

ხადის ხეობა კოშკების სიმრავლით გამოირჩევა. ვახუშტი აქ 60 კოშკსა და მეფეთა სასახლეს ასახელებს,⁷ „სვანეთის შემდეგ საქართველოში არსად არის შემჩნეული ასე მცირე ტერიტორიაზე

1. ჯ. გვასალია, მ. გიორგაძე, მ. სურამელაშვილი, ლ. ჭურულუღია, ხადის ხეობა, გვ. 10; ჯ. გვასალია, მთიულეთი ქსე. ტ. 6, გვ. 673.

2. „ძეგლი ერისთავთა“, შ. მესხიას რედაქციით, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. 30, თბ., 1954, გვ. 348.

3. ჯ. გვასალია, მთიულეთის აჯანყება 1804, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 6, 1983, გვ. 673.

4. ჯ. გვასალია, ხადა, ქსე. ტ. 11, 1987, გვ. 413.

5. ჯ. გვასალია, წილკანი, ქსე. ტ. 11, გვ. 324; მისივე, ხადა, ქსე. ტ. 11, გვ. 412; ჯ. გვასალია, მ. გიორგაძე, მ. სურამელაშვილი, ლ. ჭურულუღია, ხადის ხეობა, გვ. 5, აღნიშნულ მოსაზრებას არ იზიარებს ვახტ. ითონიშვილი (იხ. ნარკვევები ქართული ქრისტიანობის ისტორიიდან“, თბ., 2003, გვ. 38).

6. ჯ. გვასალია, ხადა, ქსე. ტ. 11, გვ. 412.

7. ვახუშტი ბაგრატიონი, „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“, ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 355; პ. ზაქარაია, არაგვისა და თერგის ხეობა, თბ., 1972, გვ. 31.

კოშკების ასეთი სიმრავლე“.¹ ეს კი ზადის ზეობის ისტორიულ ღირებულებაზე კიდევ ერთხელ მიგვანიშნებს. ოდითგანვე „საქართველოს სამეფოს თავდაცვის საქმეში მთას დიდი პოლიტიკურ-სტრატეგიული მნიშვნელობა ენიჭებოდა“.²

ზადაში შემორჩენილია მატერიალური კულტურის ძეგლები, მათ შორის ქოროღლის ეკლესია, ცეცხლისჯვრის ციხე, ლომისის ეკლესია, ღუდის მონასტერი...³ ეს ეკლესია-მონასტრები მთიელთა საერთო სალოცავებია, მათ შორის არაგვის ზეობელი მიდელაურებისა და ქსნისზეობელი მიდელაშვილებისაც.

რაც შეეხება ზადის ზეობის სოფელ მიდელაურთკარს (შემდგომში მიდელაურს), დღეს ის ნასოფლარადაა ქცეული.

1781 წლის არაგვის ზეობის აღწერის მასალებიდან კი ცნობილია, რომ მიდელაანთკარში (მიდელაურთკარში) 5 კომლს უცხოვრია, აქედან ოთხ კომლ მიდელაურს და ერთ კომლ ბუქურს. მიდელაურებში ცხრა მამრობითი სქესის ბეგარავალდებული ადამიანია დასახელებული (ფოცხვერა, ბერი, მამა, ივანე, კურდღელა, აბრამი, შალვა, ადია, პაპუა), ბუქურებში - 3 (ივანე, ელისბარ, პაპა).⁴

1926 წლის მოსახლეობის სრულიად საკავშირო აღწერის მიხედვით, მიდელაური (ძველი მიდელაურთკარი) მღეთის თემშია მოხსენიებული. მეკომურთა რიცხვი 4-ს შეადგენს 17 მოსახლით (8 მამაკაცი, 9 ქალი), სოფლის მთავარი გვარი, ბუნებრივია, მიდელაურია.⁵ სოფელი მიდელაური მოხსენიებულია 1928/1929 წლის მთლიანი სასოფლო-სამეურნეო გადასახადით დაბეგრულ ობიექტთა სიაში, რომლის მიხედვით დაბეგრულ კომლთა რაოდენობა შეადგენს 2-ს, „მჭამელთა რიცხვი“ - 18-ს, ადგილობრივ მაცხოვრებლებს ჰყოლიათ 11 ხარ-ძროხა, 1 ცხენი ან ჯორი, 70 თხა და ცხვარი და ა.შ.⁶

1. პ. ზაქარაია, არაგვისა და თერგის ზეობა, გვ. 31.

2. ს. მაკალათია, საბრძოლო და თავდაცვითი ნაგებობანი საქართველოს მთიანეთში, თბ., 1945, გვ. 13.

3. ჯ. გვასალია, ზადა, ქსე. ტ. 11, გვ. 413.

4. ივ. ჯავახიშვილი, საქართველოს ეკონომიკური ისტორიის ძეგლები, I, თბ., 1967, გვ. 106.

5. ს. მაკალათია, მთიულეთი, გვ. 11.

6. იქვე, გვ. 61.

...მიდელაურების ნასოფლარში დგას მიდელაურთ ციხედ წოდებული ზურგიანი კოშკი, „ეს საინტერესო ძეგლი მხოლოდ ექვსი მეტრის სიმაღლითაა შემორჩენილი.

კოშკი აგებულია მოზრდილი (ზოგიერთი ქვის სიგრძე 2 მ-მდე აღწევს), ზედაპირდამუშავებული, მოგრძო ფორმის ქვებით, რომლებიც ერთმანეთზე მჭიდროდ არის მორგებული“.¹

კოშკში ჩატანებულ ერთ-ერთ ქვაზე ასომთავრული წარწერაა, რომელიც ქარაგმების გახსნით ასე იკითხება: „ბ(ე)შქ(ე)ნ ქ(რისტ)ე შ(ეი)წყ(ალე)“. პალეოგრაფიული ნიშნებით წარწერა XI-XII საუკუნეებით უნდა დათარიღდეს.²

მიდელაურები სამკვიდროდან მახლობელ სოფლებში და, მათ შორის, წკერეშიც³ გადასახლებულან. სწორედ მათ უკავშირდებოდნენ გასული საუკუნის 20-იანი წლების შემდეგ არაგვის ხეობაში სალოცავად გადასული ქსნისხეობელი მიდელაშვილები.

წკერეში მიდელაური XXI საუკუნის დასაწყისშიც სახლობდა, მაგრამ ახლახანს იქ სტუმრად ჩასულ მიდელაშვილებს ადგილობრივთაგან აღარავინ დახვედრიათ. კიდევ ერთი სოფელი დაიცალა ხადის ხეობაში. გასული საუკუნის 30-იან წლებში კი წკერეში 18 კომლი ფიქსირდებოდა 122 მოსახლით (56 მამაკაცი, 66 ქალი). სოფლის ძირითადი მაცხოვრებლები ზაქაძეები ყოფილან.⁴

1. ჯ. გვასალია, მ. გიორგაძე, მ. სურამელაშვილი, ლ. ჭურღულია, ხადის ხეობა, გვ. 36.

2. იქვე, გვ. 37.

3. „სოფელი ღუმეთის რაიონში (ქვეშეთის სოფ. საბჭო), მთიულეთის ქედის სამხ.-დას. კალთაზე, მდ. ხადისწყლის (მთიულეთის არაგვის მარცხენა შენაკადი) ზემოთში ზ.დ. 1880 მ ღუმეთიდან 70 კმ. მღეთის კოლმეურნეობა (მეცხოველეობა), საშ. სკოლა სოფ. ქვეშეთში (1 კმ)“, იხ. ქსე. ტ. 11, 1987.

4. ს. მაკალათია, მთიულეთი, გვ. 11.

§2. სოფლის თავგადასავალი

გადმოცემით, არაგვის ხეობიდან ქსნის ხეობაში ძმები მიდელა და გაროზა გადმოსახლებულან. ამ ცნობის მიხედვით, მიდელას საფუძველი უნდა დაედო სოფლის ტოპონიმისათვის მიდელაანთკარისათვის, მისი შთამომავლები კი მიდელაშვილებად უნდა დაწერილიყვნენ. გაროზა სოფელ ხოზოეთში დასახლებული გაროზაშვილების წინაპარადაა მიჩნეული.

თუ ეჭვქვეშ არ დავაყენებთ მიდელაშვილების გადმოსახლებას ხადის ხეობის სოფელ მიდელაურებიდან, მაშინ აუცილებლობა არ მოითხოვს ქსანზე პირველად დამკვიდრებულ მიდელაშვილად მიდელა მიდელაური მივიჩნიოთ, ხოლო მისი საკუთარი სახელი სოფლის სახელწოდებას დაუტკაცვიროთ.

ჩვენი აზრით, არაგვის ხეობელ მიდელაურს, ქსნის ხეობაში დასახლების შემდეგ, ახალი საცხოვრისისათვის ძველის სახელი მიდელაანი უნდა დაერქმია (მისი შთამომავლები კი მიდელაშვილებად დაეწერებოდნენ). გავიხსენოთ თუნდაც გვიანფეოდალური ხანის ქსნის საერისთავოს რეზიდენციის ახალგორის შემთხვევა - ჩვენი ვარაუდით, გორიდან ახალგორში გადმოსახლებულ სომხებს ახალი საცხოვრებელი ადგილისათვის, ძველი გორისაგან განსხვავებით ახალგორი (ახალი გორი) უნდა დაერქმიათ.¹

რაც შეეხება, მიდელაშვილებისაგან გაროზაშვილების გაყრას, ეს მიდელაშვილების ქსნის ხეობაში დამკვიდრების შემდგომდროინდელ მოვლენად მიგვაჩნია, რაზეც დემოგრაფიული მასალა უნდა მიგვანიშნებდეს. ამის შესახებ ქვემოთ ვისაუბრებთ. ერთი ფაქტი კი აუცილებლადაა აღსანიშნავი, გასული საუკუნის მეორე ნახევრამდე გაროზაშვილები და მიდელაშვილები ეგზოგამიას იცავდნენ. მთაში ხომ შეუძლებელი

1. დ. ახლოური, ტოპონიმ „ახალგორის“ განმარტებისათვის, გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, ისტორიის სერია, III, 2003, გვ. 160-162. მისივე, ახალგორის ისტორია უძველესი დროიდან ქსნის საერისთავოს გაუქმებამდე, (1777), თბ., 2006, გვ. 35, გვ. 38.

იყო „გათავისთავადებული, მაგრამ ოდით ერთი წინაპრისაგან მომდინარე სხვადასხვა სახელის მატარებელ გვართა შორის ქორწინება. მიუხედავად იმისა, მეზობლად თუ სხვადასხვა მხარეში ცხოვრობდნენ ისინი“.¹

* * *

ქსნის ხეობაში გადმოსული მიდელაშვილები თავდაპირველად თანამედროვე მიდელაანის დასავლეთით დასახლებულან შედარებით მაღალმთიან ადგილზე, სოფლის უდიდესი სიწმინდის და სალოცავის ქაშუეთის ტაძრის მახლობლად. ძველი საცხოვრებელიდან დღეს ნასახლარებიღაა შემორჩენილი. სოფლის მკვიდრის სანდრო მიდელაშვილის მონათხრობით, შედარებით ბარში,² ადრე მწერთა სიმრავლის გამო (განსაკუთრებით ქინქლის და კოლოს) სხვადასხვა დაავადებათა გავრცელების საშიშროება ყოფილა, რის გამოც არაგვიდან გადმოსახლებული მიდელაშვილები თურმე შედარებით მთიან ადგილზე უნდა დასახლებულიყვნენ. უფრო სარწმუნოდ მიგვაჩნია ს. მაკალათიას მოსაზრება: „...მუდმივი შუღლი და ბრძოლა, მოლაშქრეთა პირად ვაჟკაცობასთან ერთად, მოითხოვდა გამაგრებულ თავშესაფარს, სადაც შესაძლებელი იქნებოდა საგვარეულო ქონებისა და ოჯახის დაცვა. ამ მიზნით, საქართველოს მთიულები თავიანთ სოფლებს აშენებდნენ მაღალი მთის წვერზე, რომელსაც მტერი ძნელად თუ მიუდგებოდა“.³

ქაშუეთის მთიდან კი საბოლოოდ ახლანდელ მიდელაანთკარში⁴

-
1. ი. ჭყონია, „ქორწინების ინსტიტუტი მთიულეთში“, თბ., 1955, გვ. 19.
 2. როგორც ვალ. ითონიშვილი შენიშნავს: „მთიულეთში, ისევე როგორც ხევში, ხალხი თავის სამურნეო ტერიტორიას ყოფს მთად და ბარად, რაც შეესაბამება ადგილის მდებარეობისა და სიმაღლის ურთიერთშედარებას“ (იხ. ვალ. ითონიშვილი, ქართლის მთიელთა ყოფა-ცხოვრებიდან, თბ., 1974, გვ. 23, სქოლიო).
 3. ს. მაკალათია, საბრძოლო და თავდაცვითი ნაგებობანი საქართველოს მთიანეთში, გვ. 15.
 4. დაბოლოება „კარი“ დროთა ვითარებაში შეკვეცას განიცდიდა, მაგ.: მიდელაურთ-კარი - მიდელაური; კაიშაურთ-კარი - კაიშაური... (იხ. ს. მაკალათია, მთიულეთი, გვ. 11, სქოლიო). ასე იყო მიდელაანთკარის შემთხვევაშიც, მიდელაანთკარიდან მიდელაანი მივიღეთ.

დამკვიდრებულან ქსნისხეობელი მიდელაშვილების წინაპრები.

სოფელ მიდელაანის შესახებ საკმაოდ მწირი ისტორიული ცნობები მოგვეპოვება. XVIII საუკუნის ცნობილი ისტორიკოსი და გეოგრაფი ვახუშტი ბაგრატიონი თავის „აღწერაში“ ქარჩოხის ხეობაზე (რომლის შემადგენლობაშიც იგულისხმება მიდელაანი) და ქარჩოხის ციხეზე ამხვილებს ყურადღებას.¹ ქარჩოხი და ქარჩოხის ციხე არაერთგზისაა აღნიშნული ატლასზეც.² თუმცა კონკრეტულად მიდელაანის შესახებ არაფერს გვამცნობს.

ჩვენთვის საინტერესოა ვახუშტის მიერ მთიელთა ზოგადი დახასიათება: „კაცნი ჰაეროვანნი, მხენი და მებრძოლნი, ერთგულნი, ბრიყუუსაქციელონი, საჭურველთ-მოყუარენი, სამოსელთა და იარაღთა გამწყობნი. ქალნიცა შუენიერნი, არამედ უგბილად³ მოსილნი... და არს პატიოსნება მათ შინა ესე“.⁴

გერმანელი მოგზაური და მეცნიერი გიულდენშტედტი, რომელიც 1772 წლის დასაწყისში ეწვია ქსნის ხეობას და კერძოდ ახალგორს,⁵ ქსნის ხეობის შესახებ არაერთ საინტერესო ცნობას გვაწვდის. გიულდენშტედტი ქსნის ხეობაში მოგზაურობისას ქარჩოხის ხეობასაც ეწვია; 1772 წლის 1 ოქტომბერს ლარგვისიდან ლომისის გადავლით რუსეთში გაემგზავრა.⁶ ასე, რომ, მას საშუალება ჰქონდა პირადად ენახა და ქსნის ხეობის სოფლების ჩამონათვალში აღენუსხა ქარჩოხის ხეობის სოფლები, მათ შორის „მიდელათკარი“.⁷

1. ვახუშტი ბაგრატიონი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 359, გვ. 360.

2. ვახუშტი ბაგრატიონი, საქართველოს ატლასი (XVIII ს.) თბ., 1997, გვ. 10-11, გვ. 26-27, გვ. 28-29, გვ. 30-31, გვ. 32-33...

3. სულხან-საბას განმარტებით „უგბილი“ თავის ჭკუაზე დაჟინებულს ნიშნავს. „უგბილობა არს, რომელი თანაგამზრახთა კეთილი განზრახვა არა უსმინოს და თვით რომელი ენებოს, იგი ქმნას“ (სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. II, 1993, გვ. 153).

4. ვახუშტი ბაგრატიონი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 356.

5. დ. ახლოური, ახალგორის ისტორია... გვ. 104.

6. იქვე, გვ. 109.

7. გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, ტ. I, გერმანული ტექსტი გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, თბ., 1962, გვ. 275.

ერთგან, ლომისის მხარის სოფლებზე საუბრისას, სადაც მიდელაანთ-კარიცაა მოხსენიებული, გიულდენშტედტი ასახელებს საბადოებს: „ლომისი. ჟამურს ქვემოთ, საფერშეთის ახლოს, ზემოთ ქსნის მარცხენა სანაპიროზე. იქ არის საბადოები. მისი სოფლებია: 1. ცალკარი; 2. შმორის ციხე (ცხმორის, იგივე ქარჩოხის ციხე - დ.ა.); 3. ქარელ(თკარ)ი (ქარელთკარი - დ.ა.); 4. შატაკიანთკარი; 5. ბალხა(ნთკა)რი; 6. ძაბოეთი; 7. ზოზოეთი; 8. კვერნეთი (კვერიათი - დ.ა.); 9. ჭორჭოზი; 10. მიდელათკარი (ხაზგასმა ჩენია - დ.ა.); 11. ხარბალი; 12. ქენქათკარი; 13. ბეგუანთკარი; 14. ყველდაბა.¹

აქვე შევნიშნავთ, რომ ქარჩოხის ხეობის სოფლები, მათ შორის მიდელაანთკარიც, საკუთარ სახელთა საძიებელში შეცდომით ოსეთის სოფლებად არიან მოხსენიებულნი,² ხოლო ქარჩოხი ქართულ მხარედ.³ უბრალოდ, აბსურდულია, საქართველოში ოსეთის სოფლები ვეძიოთ.

...როგორც ვნახეთ, პირველი ცნობები მიდელაანის შესახებ XVIII საუკუნის II ნახევრიდან გვხვდება. ამ დროს ის უკვე დასახლებული პუნქტია. ამდენად, შეგვიძლია სოფლის ისტორიაზე XVIII საუკუნიდან გავამახვილოთ ყურადღება.

მიდელაანი ქსნის საერისთავოს გაუქმებამდე (1777 წ.) ქსნის ერისთავებს ეკუთვნოდა და გარკვეულ როლს ასრულებდა საერისთავოს პოლიტიკურ-ეკონომიკურ ცხოვრებაში.

როგორც ცნობილია, ქსნის საერისთავოს რეზიდენცია - ახალგორი XVIII საუკუნეში ქართველი ხალხის მიერ ოსმალთა და ყიზილბაშთა წინააღმდეგ წარმოებული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კერა იყო,⁴ რის გამოც, ქსნის ხეობა

1. გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, ტ. II, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, თბ., 1964, გვ. 63.

2. საძიებელი იხ. იქვე, გვ. 387-408 (მიდელაანი ოსეთის სოფლად მოხსენიებულია გვ. 397).

3. იქვე, გვ. 402.

4. იხ. დ. ახლოური, ახალგორის ისტორია უძველესი დროიდან ქსნის საერისთავოს გაუქმებამდე (1777), ისტორიის მეცნიერებთა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაციის ავტორეფერატი, თბ., 2005, გვ. 3.

არაერთგზის მოუოხრებიათ ჯერ ოსმალებს, შემდეგ ყიზილბაშებს. მიდელანნი ამ მოვლენების აქტიურ თანამონაწილედ უნდა მივიჩნიოთ. მითუმეტეს, თუ გავითვალისწინებთ, რომ ძნელბედობის ჟამს, სამეფო კარი ერისთავებს მოსახლეობის მობილიზებისაკენ მოუწოდებდა. გავიხსენოთ თუნდაც 1766 წლით დათარიღებული „წიგნი ერეკლე II-ისა ყულარაღას გიორგისადმი თავის ამრიდებელთა დარბევის შესახებ“, დოკუმენტში ვკითხულობთ: „...ვინცა-ვით თავადიშვილი, აზნაურიშვილი და გლეხი თქვენთან სამყოფი არის, ვერავენ დაგაკლდებათ.

და თუ დაგაკლდეს ვინმე არაგვსა, ქსნისა, სამილახვროსი და ჩვენის დროშისა, თქვენ კაცს გაუგზავნიდეთ, რამდენიც კაცი გაკლდებათ, იმთენ ხარს ისინი გამოართმევნ, (გამოგზავნიან). ხარზე რომ მარჩილი საიასულო აიღება, ექვსი შაური. თქვენს კაცს და ექვსი შაური იმათს გატანებულ კაცს“.¹

1777 წელს ერეკლე II-მ ქსნის საერისთავო გააუქმა და ქსნის ხეობა ისროლისა და მეჯუდის ხეობებით გიორგი ბატონიშვილს გადასცა.² „მთები, ვითარცა მეფემან ირაკლი დასდო, ისე იყოს სამეფოდ დებული“.³ ამრიგად, საერისთავოს გაუქმების შემდეგ, მიდელანნი ქსნის, ისროლის და მეჯუდის ხეობების სხვა სოფლებთან ერთად გიორგი ბატონიშვილის მფლობელობაში მყოფ ადმინისტრაციულ ერთეულს დაექვემდებარა. მოგვიანებით, გიორგიმ, ქსნის საერისთავოს გაუქმების შემდეგ მიღებული მიწები შვილებს გადასცა, იოანეს - ქსნის ხეობა, ხოლო ბაგრატს-ისროლისა და მეჯუდის ხეობები.⁴

-
1. ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. II, საერო საკანონმდებლო ძეგლები (X–XIX ს.ს.) ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, თბ., 1972, გვ. 416.
 2. დ. გერიტიშვილი, ფეოდალური საქართველოს სოციალური ურთიერთობის ისტორიიდან, თბ., 1956, გვ. 329; ვ. ღუნაშვილი, ქსნის საერისთავოს პოლიტიკური ისტორია, თბ., 2005, გვ. 297; დ. ახლოური, ახალგორის ისტორია... გვ. 117; მისივე, ახალგორი გიორგი ყულარაღასის დროს, გსუ-ს შრომები, III, თბ., 2002, გვ. 60.
 3. ი. ბაგრატიონი, სჯულება (ქართლ-კახეთის სამეფოს სახელმწიფოებრივი რეფორმის პროექტი) ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ივ. სურგულაძემ, თბ., 1957, გვ. 34.
 4. დ. გერიტიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 329.

1804 წლის მთიულეთის აჯანყება. 1801 წელს, ქართლ-კახეთის გაუქმებისა და რუსული მმართველობის დამყარების შემდეგ, აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის მდგომარეობა განსაკუთრებით დაძვინჯდა, რასაც არაერთი დოკუმენტური მასალა გვაძლევს: „...მოვიდნენ ოთხმოცი სალდათი და თორმეტი ცხენოსანი ყაზახი... ორი დედაკაცი უღელში შეაბეს, მარხილი მოუბეს და სალდათები უკან მათრახითა სცემდნენ... ჩვენის ხელით ჩვენს სახლს ცეცხლი უნდა მოუკიდოთ, ცოლ-შვილი შიგ შევყაროთ, ჩვენც შიგ შევიდეთ და დავიწვეთ. ამ ტანჯვას და მათრახით სიკვდილს და ჩვენი ცოლებისას უწესოს საქმით დანახვას ეს გვირჩევნია, რომ ასე დავიხოცნეთ, მარტო მთიულეთში ცემით ოცდასამი კაცი მომკვდარა სხვას გარდაო“ ვკითხულობთ მთიულთა საჩივარში.¹ მიდელაანიდან არცთუ დიდი მანძილით დაშორებულ ჟამურში კი რუს კაპიტან ისპრავნიკს ასეთი არაადამიანური საქციელი ჩაუდენია - „დაიჭირა ოსები, გობში, საიდანაც ძაღლები სვლენდნენ, შრატი ჩაასხა, დახოცა კატები და შიგ ჩაყარა, შემდეგ ჩაყარა ადამიანის სიბინძურე და მათ აჭამა. ამავე ოსებს რვა სახლი დაუწვა, სადაც 300 ფუთი ქერი დაიღუპა“.² თვითონ რუსი ისტორიკოსი დუბროვინიც აღუშფოთებია ცარიზმის მძიმე კოლონიურ რეჟიმს და თანამემამულეთა საქციელს, რაც გახდა მიზეზი „მორჩილი მთის ხალხის“ აღელვებისა და 1804 წლის მთიულეთის აჯანყებისა,³ რომელიც 5 თვეზე მეტ ხანს გაგრძელდა.⁴ „აჯანყების მსვლელობაში სამი ძირითადი კვანძი შეიქმნა: ხევი (ყაზბეგი), ლომისა (ხაზგასმა ჩვენია - დ.ა.) და ციხისძირი“.⁵ სამივე დაჯგუფებას ერთი სტრატეგიული გეგმა უნდა ჰქონოდა.⁶ ქსნის ხეობის მთიანეთში მდებარე სოფელი მიდელაანი ამ აჯანყების აქტიურ თანამონაწილედ უნდა მივიჩნიოთ და ლომისის დაჯგუფებაში მოვაზროთ. ქსნის ხეობის მთიანეთი აჯანყების ერთ-ერთი მდროშე იყო.⁷

1. ფ. ლომაშვილი, საქართველოს ისტორია, თბ., 2000, გვ. 37.

2. იქვე.

3. Н. Дубровин, Закавказье, от 1803-1806 года. СПб, 1866, стр. 360; ა. ფრონელი, მთიულეთი, 1804 წ., თბ., 1896, გვ. 103, იხ. სქოლიო.

4. ვ. ტოგონიძე, ქართლის მთიანეთის გლეხთა აჯანყება (1804 წ.) თბ., 1951, გვ. 76.

5. იქვე, გვ. 3.

6. იქვე.

7. იხ. ჯ. გვასალია, მთიულეთის აჯანყება 1804 წ., ქსე., ტ. 6., გვ. 673.

მიდელაანი XX საუკუნის 10-30-იან წლებში. მიდელაშვილები XX საუკუნის პირველ ოცწლეულში მიმდინარე მნიშვნელოვანი მოვლენების მონაწილედაც გვევლინებიან. როგორც სანდრო და ყიდა მიდელაშვილებმა გვითხრეს, მათ უშუალო წინაპარს ვანო მიდელაშვილს, ძმასთან - გიგოლასთან და რამდენიმე თანასოფელელთან ერთად, პირველ მსოფლიო ომში მიუღია მონაწილეობა. კავკასიის ფრონტზე სამხედრო ოპერაციები 1914 წლის ოქტომბერში დაიწყო და აქედან მოყოლებული, ვანო მიდელაშვილი ომის დამთავრებამდე იცავდა თავის მრწამსს. იგი ორჯერ დაჭრილა ბრძოლის ველზე, ერთხელ ყარსისათვის ბრძოლის დროს, მეორედ ავსტრიაში. გიგოლა დაიღუპა, ვანო კი 1918 წელს დაბრუნებულია მშობლიურ სოფელში.

გასული საუკუნის 20-30-იან წლების ქსნის ხეობაში ერთ-ერთი გამორჩეული პიროვნება იყო გიგო მიდელაშვილი, რომელიც ახლოს იცნობდა ეროვნულ გმირს ქაქუცა ჩოლოყაშვილს და აქტიურად მონაწილეობდა საქართველოს გასაბჭოების შემდგომდროინდელ ქართველი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში. 1924 წლის აჯანყების დამარცხების შემდეგ გიგოს ერთხანს აბრაგის ცხოვრებით უცხოვრია.

1922 წლის 20 აპრილი კი ერთ-ერთი არასასურველი მოსაგონარი, მაგრამ საყურადღებო თარიღია საქართველოს ისტორიაში. საქართველოს სსრ ცენტრალურმა აღმასრულებელმა კომიტეტმა და სახალხო კომისართა საბჭომ ამ დღეს მიიღეს დეკრეტი სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის მოწყობის თაობაზე.¹

თუ რა გეგმები ჰქონდათ ოს სეპარატისტებს თავიდანვე, კარგად ჩანს ე.წ. „მშრომელი სამხრეთ ოსეთის მემორანდუმიდან“;² რომლის

-
1. ლ. თოიძე, როგორ შეიქმნა სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი, „მაცნეს“ ბიბლიოთეკა, ისტორიის სერია, თბ., 1991, გვ. 80 (დეკრეტი №2, იხ. იქვე, გვ. 81-84).
 2. ათანდილ მენთეშაშვილი, ოსური სეპარატიზმი 1918-1920 წლებში, წიგნში „ოსთა საკითხი“, თბ., 1996, იხ. დანართი გვ. 298-308 (დოკუმენტი დათარიღებულია 1920 წლის 28 მაისით).

პირველივე პუნქტში ვკითხულობთ: „სამხრეთ ოსეთი რუსეთის განუყოფელი ნაწილა“. სამწუხაროდ, „სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის“ შემადგენლობაში მოექცა საქართველოს ძირძველი ტერიტორია და ქართველი მოსახლეობა, მათ შორის ქსნის ხეობის 2/3 მეტი - 60 დიდი და პატარა სოფელი 1450 კომლით და 8330 სულით.¹

ათეული წლების მანძილზე სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის შემადგენლობაში იხსენიებოდა ქართული სოფელი მიდელაანთკარიც (შემდგომში მიდელაანი). 1990 წელს კი აღდგა ისტორიული სამართლიანობა და ახალგორის რაიონმა ოლქის შემადგენლობიდან თავი დააღწია.

რაც შეეხება ოლქისადმი ქართული მოსახლეობის დამოკიდებულებას, ეს კარგად ჩანს საერთო კრებების ოქმებიდან: „რისთვის უნდა ვიყოთ მოქცეულნი ოსეთის ფარგლებში ეროვნებათა თვითგამორკვევის აღსასრულებლად. მით უმეტეს, რომ მათი ენა ჩვენთვის სრულიად გაუგებარია და უცხო“ (...სოფ. ძარწემი, 1925 წლის 25 დეკემბერი).² ეს ერთ-ერთი საჩივარია ქართველებისა, რომელიც ზოგადად გამოხატავს საერთო ქართულ გულისთქმას. ქართველების აზრს ოსური მოსახლეობის გარკვეული ნაწილიც იზიარებდა.³ სამწუხაროდ, არც ქართული და არც ოსური მოსახლეობის თხოვნა ხელისუფლებამ თავის დროზე არ შეიწყნარა.

1941-1945 წლები. ფაშიზმის დამარცხებაში თავიანთი მოკრძალებული წვლილი შეიტანეს მიდელაშვილებმა. გერმანელთა ჯარების საბჭოთა კავშირზე თავდასხმის შემდეგ სოფელი ბრძოლისუნარიანი მამაკაცებისაგან მთლიანად დაიცალა. ბევრი ომში მოხალისედაც წავიდა. როგორც სოფლის მკვიდრმა ანა ბერიანიძე-მიდელაშვილმა გვითხრა -

1. ე.წ. „სამხრეთ ოსეთი“ გიორგი ბოჭორიძის თვალთ, ოსთა საკითხი, გვ. 361.

2. ლ. თოიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 70.

3. იქვე, გვ. 71-72.

ომის პერიოდში სოფელში 60 წელს გადაცილებული 5 მამაკაცი დარჩენილა, რის გამოც ქალებს მძიმე ფიზიკური შრომა უწევდათ.

წიგნი მარადიული ხსოვნისა გვამცნობს ომში გმირულად დაღუპული მიდელაშვილების შესახებ:

„მიდელაშვილი გიორგი აბრამის ძე (რიგითი) 1902-06.1943

მიდელაშვილი გიორგი მიხეილის ძე (რიგითი) 1918-12.1944

მიდელაშვილი ეფრო გიორგის ძე (რიგითი) 1906-02.1942

მიდელაშვილი ვანო აბრამის ძე (რიგითი) 1901-02.1943

მიდელაშვილი კოლა გიგოს ძე (რიგითი) 1914-11.1942

მიდელაშვილი მაზარე ვანოს ძე (რიგითი) 1921-11.1943

მიდელაშვილი სანდრო გაბოს ძე (რიგითი) 1901-02.1944.“

როგორც სამკუთხა ბარათებიდან ზღეზა ცნობილი, გიორგი აბრამის ძე და გიორგი მიხეილის ძე მიდელაშვილები ყირიმის ნახევარკუნძულის გათავისუფლებას შეეწირნენ, კოლა (ნიკოლოზ) მიდელაშვილი ვოლგოგრადთან დაიღუპა. სანდრო მიდელაშვილის ცნობით, ვოლგოგრადში, გმირთა პატივსაცემად აღმართულ ობელისკზე, ნიკოლოზ მიდელაშვილის სახელიც ყოფილა ამოკვეთილი.

ბრძოლის ველიდან რამდენიმე მძიმედ დაჭრილი დაბრუნდა მშობლიურ სოფელში. მათ შორის პაპაჩემი იოსებ მიდელაშვილი, რომელიც ომის დამთავრებიდან მეორმოცე წლისთავზე - 1985 წლის 16 სექტემბერს გარდაიცვალა. ომგადახდილი პაპის ბევრი საინტერესო მოგონება ჩამრჩა მეხსიერებაში. ერთ-ერთი მათგანი ბრძოლის ველს უკავშირდება: „როცა მძიმედ დაჭრილი სამედიცინო პუნქტიდან

1. წიგნი მარადიული ხსოვნისა, ტ. II. აფხაზეთის ასსრ, აჭარის ასსრ, სამხრეთ ოსეთის აო. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიისა და ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის გამოცემა, თბ., 1987, გვ. 535. (ფეიქრობთ, ეს სია არასრულია. სოფლის მცხოვრებთა გადმოცემით, მეორე მსოფლიო ომში გაცილებით მეტი ქსნისხეობაში მცხოვრები მიდელაშვილის სიცოცხლე შეიწირა).

„გამომწერეს“ და სახლში სამკურნალოდ ებრუნდებოდი, შევამჩნიე გზად მიმავალი სატვირთო ავტომანქანა, რომელსაც ბრძოლის ველზე მკომრები გადაჰყავდა. „იოსებ, გილოცაეთ სახლში მშვიდობიანად დაბრუნებასო“ მომმართა ერთ-ერთმა მათგანმა. ნაცნობის ხმის გაგონებით სიხარულისგან გაოგნდი... მანქანას მდინარეზე ზიდი უნდა გადაეკლო. ზიდზე შედგა თუ არა ნალმი აფეთქდა... ყველაფერი წამებში მოხდა... გულდამძიმებული დავბრუნდი სამშობლოში...“ იოსებ მიდელაშვილისათვის სიცოცხლის ბოლომდე უცნობი დარჩა ბრძოლის ველზე შეხვედრილი „ნაცნობი“, რომელიც, ეჭვი არ ეპარებოდა, მიდელაანიდან უნდა ყოფილიყო.

მეორე მსოფლიო ომში გაღებული მსხვერპლი მძიმე დაღად დააჩნდა ისედაც პატარა მთის სოფელს. ბრძოლის ველზე დაცემულ მეომრებს დიდხანს ელოდნენ ახლობლები; ზოგს დედა ელოდა სიცოცხლის ბოლომდე, ზოგს მეუღლე; 17-18 წლის გოგონებმა სიკვდილამდე შეინახეს გულისწორთა სიყვარული. ზოგმა ქმრის გარდაცვალების ამბავი ადრევე შეიტყო, მაგრამ გულისთქმა და ადამიანი მეუღლის ოჯახში დარჩენას და საყვარელი ადამიანის ერთგულებას ავალებდათ.

მიდელაანი XX საუკუნის II ნახევარში. ომის შემდეგ სოფელი ნელ-ნელა დაუბრუნდა ჩვეულ კალაპოტს. იხენებოდა მიწა, ითიბებოდა სათიბები...

კოლექტივიზაციის ხანგრძლივი პროცესი მძიმე ტვირთად დააწვა აქაურ გლეხკაცს. მას ჩამოერთვა წლების მანძილზე ნალოლიავეები და ნაფერები მიწა, ცხვარი, საქონელი. ეს პროცესი ქარჩოხის ხეობაში 1936-37 წლებში ფერმების შექმნით დაიწყო. 1940 წელს კოლმეურნეობები ჩამოყალიბდა; ქარჩოხის ხეობის ყველა სოფელში ცალკე კოლმეურნეობა იყო. 1959 წელს კი მოხდა კოლექტივების გამსხვილება, ხოლო კოლმეურნეობის კანტორამ მიდელაანში დაიდო ბინა. ქარჩოხის ხეობის გაერთიანებული კოლმეურნეობის, რომელიც ბალაანის კოლმეურნეობის სახელწოდებით იხსენიებოდა, პირველი თავმჯდომარე ვარდო გოჭაშვილი იყო, შემდეგ სანდრო მიდელაშვილი,

ვალიკო გოჭაშვილი, იოსებ პავლიაშვილი...

აქაური გლეხკაცი თავდაუზოგავად აკეთებდა საერთო საქმეს, თუმცა ამკარად შეზღუდული იყო. არ ჰქონდა უფლება გარკვეული რაოდენობის საქონელზე მეტი ჰყოლოდა, გარკვეულ რაოდენობაზე მეტი ქონება დაეგროვებინა საკუთარი შრომის საფასურად. ევალბოდა გეგმით გათვალისწინებული ზორცის, რძის პროდუქტების, კვერცხის... სახელმწიფოსთვის დებალ ფასებში ჩაბარება... თუმცა უნდა ითქვას, რომ კოლექტიურმა მეურნეობებმა ხელი შეუწყო საერთო ცხვრისა და საქონლის მომრავლებას.

90-იანი წლების დასაწყისში კოლექტივები არენდამ შეცვალა, მაგრამ ვერც ამ სისტემამ გაამართლა. საბოლოოდ, ათეული წლების მანძილზე დაგროვილი ქონების მცირე ნაწილიც ვერ მიიღო ქარჩოხის ხეობის მოსახლეობამ.

მიდელაანელებისათვის და, საერთოდ, ქარჩოხის ხეობისათვის ძნელბედობის ჟამად უნდა მივიჩნიოთ 1991-94 წლები. გარდა იმისა, რომ მათ სისხლბორცეულად განიცადეს ქვეყანაში მიმდინარე მოვლენები (ქართულ-ოსური კონფლიქტი, აფხაზეთის ომი), აქტიური მონაწილენიც აღმოჩნდნენ ამ მოვლენებისა. აღნიშნულ წლებში ოსებმა რამდენიმე შეიარაღებული თავდასხმა მოაწყვეს ქსნის ხეობის საზაფხულო საძოვრებზე, საიდანაც გაიტაცეს და ვლადიკავკაზში გადაიყვანეს ათასობით ცხვარი, ორმოცდაათი სული ხარი, მაშინ როცა ორ სოფელს მიდელაანსა და ქენქაანს ერთი უღელი ხარიც აღარ დარჩა, რაც ფაქტიურად აქაური გლეხკაცისათვის მარჯვენა ხელის მოჭრას ნიშნავდა.

1992 წელს ოსების მიერ დატაცებული 2000-ზე მეტ სულ ცხვრის ფარაში, პირადად ჩვენი ოჯახის კუთვნილ 200 სულ ცხვართან ერთად, უმეტესად იმ ოჯახების ცხვარი ერია, რომელთა დედაბოძიც ოსი ქალბატონი იყო. ქურდბატაკები ამისათვის წინასწარ არჩევდნენ დროს და შესაფერის მომენტში, როცა დარწმუნდებოდნენ, რომ ყველა მწყემსი ადგილზე იყო, მაშინ გაჰყავდათ გატაცებული პირუტყვი,

მწყემსების დახმარებით (ცხადია, უიარაღო ორი-სამი მწყემსი ვერ გაუმკლავდებოდა კბილებამდე შეიარაღებულ ბანდიტთა 10-15 კაციან ჯგუფს) და ბოლოს, როცა თავს საიმედო ადგილზე დაიგულებდნენ, სასოწარკვეთილ მწყემსებს უკან აბრუნებდნენ. ვასილ მარტიაშვილი კი ერთხანს ცხინვალშიც ჰყავდათ დაკავებული.¹

დღეს სოფელ მიდელაანში შედარებით სიმშვიდეა. XXI საუკუნის გარიჟრაჟზე, საქართველოს უკეთესი მერმისის იმედით ხვდებიან ხვალინდელ დღეს მიდელაშვილები.

1. იხ. დ. ახლოური, ჩვენს სიყვარულზე საფლავის ქვებიც ლაპარაკობენ, გაზეთი „შიდა ქართლი“, №271, აპრილი, 1998 წელი, გვ. 1.

თავი II

სოფლის დემოგრაფიული, ეკონომიკური და კულტურული ვითარება

§1. მოსახლეობა

სოფელ მიდელანის მოსახლეობის შესახებ პირველ ცნობებს ქსნის ხეობის მცხოვრებთა 1774 და 1781 წლების აღწერებში ვხვდებით.

1774 წელს ქსნის ხეობის სტატისტიკური აღწერა, ერეკლე მეორის ბრძანებით მანუჩარ თუმანიშვილს და ტეგია გარსევანიშვილს ჩაუტარებიათ, 1781 წლის - დიმიტრი გარსევანიშვილს და მანუჩარ თუმანიშვილს.¹

1774 წლის აღწერის მიხედვით მიდელანთკარში 11 კომლს უცხოვრია.²

„ქ. მიდელანთ ხიზანას შვილი კომლი ა, თავი ბ, ბერი და დათუნა.

აქვე მიდელანთ სადელას შვილი კომლი ა, თავი ა, ბასილი.

აქვე მიდელანთ ბაღიას შვილი კომლი ა, თავი გ, ნიკოლა, ბერი და ონიკა.

აქვე მიდელანთ როსებას შვილი კომლი ა, თავი ა, სიხარულა.

აქვე მიდელანთ თანდილას შვილი კომლი ა, თავი დ, ბერი, ლ-თისია, ივანე და მახარა.

აქვე მიდელანთ კურდელლას შვილი კომლი ა, თავი ბ, იმედა და ივანე.

აქვე მიდელანთ პაპუნას შვილი კომლი ა, თავი ბ, გიორგი და დათუნა.

აქვე მიდელანთ შერმაზანის შვილი კომლი ა, თავი ა, ფოცხვერა.

აქვე მიდელანთ ნადირის შვილი კომლი ა, თავი ბ, ბასილა და გოდერძი.

აქვე მიდელანთ მახარას შვილი კომლი ა, თავი ბ, გოგია და ბერი.

აქვე მიდელანთ შოშიტას შვილი კომლი ა, თავი ა, ხახა“.³

1781 წლის აღწერით კი მიდელანთკარში 9 კომლია,⁴ წინა

1. ივ. ჯავახიშვილი, საქართველოს ეკონომიკური ისტორია, I, 1930, გვ. 24.

2. იქვე, გვ. 187; დ. გვრიტიშვილი, ფეოდალური საქართველოს სოციალური ურთიერთობის ისტორიიდან, გვ. 76.

3. ივ. ჯავახიშვილი, საქართველოს ეკონომიკური ისტორიის ძეგლები, თბ., 1967, გვ. 187.

4. ივ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 210, 232; დ. გვრიტიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 76.

აღწერასთან შედარებით ორი კომლით ნაკლები.

„ქ. ხიზანას შვილი კომლი ა, თავი ბ, დათუნა და ბერი.

აქავ თადილას შვილი კომლი ა, თავი გ, ბერი, ღვთისია, ივანე.

აქავ როსებას შვილი კომლი ა, თავი ბ, დათუნა და გლახა.

აქავ ბალიას შვილი კომლი ა, თავი ბ, ნიკოლა და გოგია.

აქავ ბალიას შვილი კომლი ა, თავი ა, ონიკა.

აქავ შერმაზანის შვილი კომლი ა, თავი ა, ფოცხვერი.

აქავ პაპუნას შვილი კომლი ა, თავი ა, დათუნა.

აქავ კურდღელას შვილი კომლი ა, თავი ბ, ივანე და სიხარული.

აქავ მახარას შვილი კომლი ა, თავი ბ, ბერი და პატარკაცი“.¹

როგორც ვხედავთ, 1774 და 1781 წლების აღწერების შედეგები გარკვეულ წილად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. რაც შეეხება ზოზოეთში დასახლებულ მიდელაშვილების განაყარ გაროზაშვილებს, 1774 წელს სოფელ ზოზოეთის მცხოვრებთა სიაში მოიხსენიება „გარაზანთ ფოცხვერის შვილი კომლი ა, თავი დ, შიო, ბერი, ივანე და გაროზა“.² 1781 წლის აღწერის მიხედვით გაროზაშვილების კომლთა რაოდენობა შესამჩნევად გაზრდილა:

„აქავ ფოცხვერას შვილი კომლი ა, თავი ა, ივანე.

აქავ შიოს შვილი კომლი ა, თავი ა, ავთანდილ.

აქავ გაროზას შვილი კომლი ა, თავი გ, ბერი, ივანე და გაროზა“.³

1774 წლის აღწერაში, გაროზაშვილების მხოლოდ ერთი კომლის მოხსენიება განგვიმტკიცებს აზრს, იმის შესახებ, რომ გაროზაშვილებისა და მიდელაშვილების გაყრა არა არაგვის, არამედ ქსნის ხეობაში ვივარაუდოთ XVIII საუკუნის II ნახევარში. რაც შეეხება მიდელაშვილებს, აღწერებში მოცემული კომლების რაოდენობა გვაფიქრებინებს, რომ მათი ქსნის ხეობაში დამკვიდრება XVIII საუკუნეზე გაცილებით ადრინდელ მოვლენად მივიჩნიოთ.

აქვე უნდა აღინიშნოს „თავის“ და „კომლის“ შესახებაც. ივ.

1. ივ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 210.

2. იქვე, გვ. 187.

3. იქვე, გვ. 210, გვ. 232.

ჯავახიშვილის აზრით, „თავი“ კომლში ოჯახის უფროსს უნდა ნიშნავდეს. კომლში შეიძლება რამდენიმე ოჯახი იყოს, თვითეულ ოჯახს ეყოლება „თავი“ ანუ უფროსი - „მამა“,¹ ე. თაყაიშვილი ფიქრობდა, რომ რიცხვი „თავთა“ არ იყო იმის მაჩვენებელი, თუ რამდენი სული იყო კომლში, აღწერის მიზანი იყო „სცოდნოდათ, თუ რამდენი მეომრის გამოყვანა შეიძლებოდა ომიანობის დროს კომლიდან და რამდენ მეკომურს ედვა სახელმწიფო გადასახადი“.² ვ. ითონიშვილის მოსაზრებით „თავი“ იყო უფროსი საკუთარი ცოლ-შვილისა, ხოლო ვინაიდან რამდენიმე ასეთი უფროსისა და მათი ოჯახების ერთ ჭერქვეშ ყოფნა იგულისხმება, ცხადია, რომ ასეთ გაერთიანებასაც უნდა ჰყოლოდა ერთი საერთო ხელმძღვანელი, დიდი ოჯახის მეთაური, ამის შესახებ აღწერაში არაფერია ნათქვამი. ამიტომ ოჯახში, სადაც რამდენიმე „თავი“ იმყოფებოდა, საერთო ხელმძღვანელობა მათ შორის ხნით უფროსს უნდა დაჰკისრებოდა. ამის მიხედვით, დიდი ოჯახის მეთაურად უნდა ვიგულოთ „თავების“ წინ დასახელებული პიროვნება“.³ ჩვენ შემთხვევაში ასეთებად უნდა მივიჩნიოთ აღწერაში მოხსენიებული მიდელაანთ ზიზანას შვილი, მიდელაანთ თადილას შვილი, მიდელაანთ მახარას შვილი და ა.შ.

ჩვენთვის საინტერესოა იოანე ბაგრატიონის „ქართლ-კახეთის აღწერა წელსა 1794 და 1799-ში“.⁴ ამ დროისათვის ქსნის ხეობა გიორგი XII-ის ძეს იოანეს ეკუთვნოდა. აღწერაში საუბარია ქარჩოხის ხეობაზე: „ქ. ქარჩოხი ხეობა არს სოფელი 7“.⁵ რადგან მიდელაანი ოდითგანვე ქარჩოხის ხეობაში მოიპყრებოდა, დასახელებულ შვიდ სოფელს შორის უნდა ვიგულისხმოთ. თუმცა „აღწერა“ მოსახლეობის კონკრეტული რაოდენობის შესახებ არაფერს გვამცნობს.

1803 წლის აღწერაში სოფელი მიდელაანთკარი არ მოიხსენიება,⁶

1. ივ. ჯავახიშვილი, ხალხის აღწერის და შემოსავლის დავთრები საქართველოში, ჟურნალი „მომამბე“, ტფილისი, 1901, №4, განყ. II, 10.

2. ე. თაყაიშვილი, მასალანი საქართველოს სტატისტიკურის აღწერილობისა მეთვრამეტე საუკუნეში ტფილისი, 1907.

3. ვ. ითონიშვილი, ქართლის მთიელთა ყოფა-ცხოვრებიდან, გვ. 11.

4. იხ. იოანე ბაგრატიონი, ქართლ-კახეთის აღწერა, თბ., 1986, გვ. 29.

5. იქვე, გვ. 37.

6. დ. გვრიტიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 76.

როგორც ჩანს, აღწერის ავტორებს მიდელაანი, ქარჩოხის ხეობის რამდენიმე სხვა სოფელთან ერთად, მხედველობიდან გამორჩათ.¹

XIX საუკუნის მიწურულს, 1885-90 წლებისათვის მიდელაანთკარში 16 კომლი ყოფილა. 49 მამრობითი სქესის მოსახლით.² ეს კი რამდენიმე თაობის წარმომადგენელთა გაუყრელად ცხოვრების ფაქტებზე მიგვითითებს, რაც მთიულეთში ჩვეულებრივი მოვლენა იყო.³ ქართული დიდი ოჯახი „ქსნის ხეობის მთიელთა ყოფაშიც XIX საუკუნის ბოლომდე ინარჩუნებდა არსებობას, როგორც საოჯახო თემის გადმონაშთური სახეობა“.⁴

მიდელაანის მაცხოვრებელთა დემოგრაფიული ფონდი მკვეთრად შემცირდა 1941-45 წლებში, ფაშისტური გერმანიის საბჭოთა კავშირზე თავდასხმის დროს, რაზეც ზემოთაც გავამახვილეთ ყურადღება. ამ მხრივ მდგომარეობა გასული საუკუნის 50-იანი წლების შემდეგ მკვეთრად გამოსწორდა. მომრავლდა მრავალშვილიანი ოჯახები. მაგ.: შაშა და ილია მიდელაშვილებს 10 შვილი ჰყავდათ, ქეთევან და იოსებ მიდელაშვილებს - 8, აქედან 4 ადრე გარდაეცვალათ. 8 შვილი ჰყავდათ დარი და ეფრო მიდელაშვილებსაც.

სანდრო მიდელაშვილის მონათხრობით, მის ბავშვობაში მიდელაანში 11 კომლს უცხოვრია. ამჟამად 20 კომლზე მეტი ცხოვრობს, ძირითადად მიდელაშვილები. მხოლოდ 5 კომლია სხვა გვარის წარმომადგენელი: ახლოური, გამხიტაშვილი, გაროზაშვილი და 2 კომლი ქენქაძე.

მიდელაშვილები, წინაპართა საკუთარი სახელიდან გამომდინარე, რამდენიმე შტოდ არიან გაყოფილნი: გოგილაანი, დემეტრიაანი, თადილაანი, ნიკოლაანი, კურდღელიანი, ილუერთქლიანი. კომლების რაოდენობით გოგილაანი და ნიკოლაანი სჭარბობენ... სოფელში სამი სალოცავია:

1. იხ. იქვე, გვ. 78.

2. 1890 წლის ამონაწერი „თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიებში მიწათმფლობელობის შესახებ სტატისტიკური მონაცემების კრებულიდან“, ცხინვალისა და ქსნის უბნების დროებით ვალდებული გლეხების შესახებ, თბილისის გუბერნიის გლეხთა საქმეთა ორგანიზაციის მონაცემების მიხედვით.

3. რ. ზარაძე, ა. რობაქიძე, მთიულეთის სოფელი ძველად, გვ. 34-35.

4. ვ. ითონიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 72.

ქაშუეთის, ხევის წმინდა გიორგი და ლომისის წმინდა გიორგის სახელობის ნიში.¹ ქაშუეთის დეკანოზები თადილანთ შტოს წარმომადგენლები არიან, ხევის წმინდა გიორგის - გოგილანთი.

XX საუკუნის მიდელაანში გვარის სხვა შტოს წარმომადგენლებსაც უცხოვრიათ, მაგალითად: თამარიანთ, ნინიკოანთ... მათი ნაწილი ქართლსა და კახეთში, ნაწილი რუსეთის სხვადასხვა ქალაქებში გადასახლდნენ. „ქსნის ხეობის სათავეებიდან... ნამატი მოსახლეობა რომ ბარისაკენ მიიღტვოდა, ეს სადავო არაა, მაგრამ აღნიშნული ვითარება აიხსნება არა მთისა და მისი მეურნეობის პრიმიტიულობით, არამედ ლიმიტირებული, ვიწრო სამეურნეო-გეოგრაფიული პირობების ახსნით“.²

სოფელ მიდელაანიდან გადასახლებული მიდელაშვილები ცხოვრობენ ახალგორში, ჩობალაურში, კოდისწყაროში (კასპის რაიონი), შავშევებში (გორის რაიონი), გორში, თეთრიწყაროში, ზემო ქედში, ყვარელში (ახალსოფელი), კურსკში, ვლადიკავკაზში და სხვაგან...

ქარჩოხის ხეობის მოსახლეობის და, მათ შორის, სოფელ მიდელაანის მცხოვრებთა დიდი ნაწილი სოფელ ბალთაში გადასახლდა. აღნიშნულ საკითხს ქარჩოხის ხეობის სოფლებზე საუბრისას გ. ჩიტაიაც შეეხო: „უკანასკნელი წლების მანძილზე მასიურად მიდიან (მთის სოფლებიდან - დ.ა.) ჩრდილო ოსეთში, სახელდობრ ბალთაში, როდესაც ერთ-ერთ მთხრობელს ჩვენ კითხვა დაეუსვით: „რისთვის მიდიან ბალთაში?“ გვიპასუხეს, რომ „საქართველოს ბარში ცხელა და ჩვენი ხალხი ვერ ეგუება სიცხიან ადგილებს. მაგალითად, მათ მოიყვანეს დოჩიანების ჩასახლება ყვარელის რაიონის სოფელ ახალსოფელში, სადაც პირველ ოთხ წელიწადს იმის გამო, რომ სიცხეს ვერ შეეგუენ, სულ ავადმყოფობდნენ, შემდეგ კი თანდათან შეეჩვივნენ.“

1. ქარჩოხის ხეობის მთავარი სალოცავია ლომისის წმინდა გიორგი (იხ. თ. შველიძე, „ლომისობა“, გაზეთი „ახალგორი“, №7 (5596) 1-31 ივლისი, 1996, გვ. 4).

სალოცავი მდებარეობს ქსნისა და არაგვის ხეობების გამყოფ ლომის-ალევის ქედზე - მის სახელზე ქსნის ხეობაში აგებულია ლომისის წმინდა გიორგის ეკლესია.

2. ვ. ითონიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 88.

გარდა ამისა, ჩრდილოეთ ოსეთში დასახლება და ცხოვრება უფრო იაფი ჯდება, ვიდრე საქართველოს რომელიმე კუთხეშიო“. ექსპედიციის მუშაობის პერიოდში შევიტყვეთ, რომ ჩრდილო ოსეთში გადასახლებლად ემზადებოდა 65 ოჯახი ქართული სოფლებიდან“.¹

ქსნის ხეობის სოფლებიდან მიგრაციის საკითხთან დაკავშირებით საყურადღებო მოსაზრება გამოთქვა რ. თოფჩიშვილმა: „წინასწარი დაკვირვებით, ქსნის ხეობა მთიულეთ-გუდამაყრისათვის მოსახლეობის ბარში გადასახლების ისეთივე შუალედური რგოლი საფეხური უნდა ყოფილიყო, როგორც ფშავ-ხევსურეთისათვის ერწო-თიანეთი და ორივე მთიანი კუთხისათვის თანაბრად არაგვის ხეობის მთისწინეთი და ბარი“.² ჩვენ შემთხვევაშიც, მიდელაშვილთა დიდი ნაწილი არაგვის ხეობის ყველაზე მთიანი რეგიონიდან - ხადის ხეობიდან ჯერ ქსნის ხეობაში, შემდეგ კი ბარში გადასახლდნენ, თუმცა გარკვეული შუალედური რგოლის გავლა მათ წინასწარ არ უნდა ჰქონოდათ განსაზღვრული.³

1. გ. ჩიტაია, ქსნის ხეობის მოსახლეობა, გვ. 16.

2. რ. თოფჩიშვილი, აღმოსავლეთ საქართველოს მთიელთა მიგრაცია XVII-XX ს.ს., გვ. 62.

3. იქვე, გვ. 96.

§2. ეკონომიკური მდგომარეობა

მიწათმოქმედება. ქსნის ხეობა თავისი გეოგრაფიული არეალიდან გამოდინარე მთისა და ბარის თვისებების მატარებელია.¹ მთასა და ბარში მეურნეობის ხასიათი განსხვავებული იყო.² ვახუშტი ბაგრატიონის აღწერით: „ზებეყურის მთა არს თხემთა უტყეო და კალთათა ტყიანი. ეს მთა ჩამოადგების ცხვრად კსანს დასავლიდამ და აღმოსავლეთიდამ ალევის მთის ცხვრი და დაავიწროებს კსანსა კლდითა.

ამ კლდეს ქუეთ მტკურამდე კსანი არს ვენახოვანი, ხილიანი, მოსავლიანი, ვითარცა სხუანი აღესწერეთ, და ამ კლდეს ზეით (ხაზგასმა ჩვენია - დ.ა.) იწრო და მჭიდრო, უვენახო, უხილო, მწირი, ვითარცა სხუანი მთის ალაგნი მოსავლითა, ტყიან კლდიანობითა“.³ აღწერის მიხედვით, ქარჩოხი ხეობა არის „მოსავლიანი, მთის ალაგთაებრი“.⁴

მიდელანში, მამულები, ძირითადად, სათიბად გამოიყენებოდა. სახნავად გამოსადეგი ყოფილა 30 დღიური მიწა, გამოუსადეგარი - 52. სულ 24 თივის ბუღულა ითიბებოდა.⁵

მთაში, მარცვლელთა კულტურებიდან ყველაზე მეტად გავრცელებული იყო ქერი, შემდეგ დიკა (რომელიც „კარგად ეგუება მთის ჰავას“), ჭვავი, ფეტვი.⁶ ივ. ჯავახიშვილის მოსაზრებით, მთიან ადგილებში ფართოდ უნდა ყოფილიყო გავრცელებული შვრია. „ვახუშტის გეოგრაფიაზე“ დაკვირვებით იგი აღნიშნავდა: „შვრიის მოყვანას საქართველოში თითქმის განსაკუთრებით მთა-ადგილებში მისდევდნენ იქ, სადაც ბუნების სიმწირე სხვა კულტურას ან სრულებით უსაძოდა (განვითარების საშუალებას - დ.ა.), ან მეტისმეტად უმცირებდა“.⁷

1. В.З. Гулисашвили, природные зоны естественно - ист. области Кавказа, М., 1964, стр. 277.

2. დ. გერიტიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 146.

3. ვახუშტი ბაგრატიონი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 359.

4. იქვე, გვ. 360.

5. დ. გერიტიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 149.

6. იქვე, გვ. 151-152. სოფელ მიდელანში ტერმინი „ნაფეტკარი“ გეოგრაფიულ სახელად გადაქცეული (ამის შესახებ ქვემოთ, სოფლის ტოპონიმებზე საუბრისას გავამახვილებთ ყურადღებას).

7. ივ. ჯავახიშვილი, საქართველოს ეკონომიკური ისტორია, ნაწილი I, გვ. 361-362.

გიორგი ჩიტაია ქსნის ხეობაში სამი სახის მეურნეობას გამოყოფს: ბარულს (ახალგორამდე), მთის ძირის (დაახლოებით ლარგვისამდე), მთის ზოლის (ლარგვის ზევით). „მთის ზოლის პირობებში სახნავი მიწის მეტისმეტად სიმცირის გამო მოსახლეობა საუკუნეების მანძილზე იძულებული იყო ბუნებისგან გამოეგლიჯა საყანედ გამოსადეგი მიწის თითოეული ნაკუწი: მას წინასწარ უნდა აეკრიფა ქვები, მიეზიდა მიწა, პატივი და შემოეყორა“.¹ „სახნავი ადგილების გაფართოების მიზნით ჩეხადნენ ტყეებს, თხრიდნენ დეკას და იელს“.² მაგრამ მიუხედავად ამისა, განსაკუთრებით მთის ზოლში, პურის ნაკლებობა მტკივნეულად იგრძნობოდა.³ როგორც ს. მაკალათია შენიშნავდა: „თავისი ჭირნახული მთიულეთის გლეხობას ოთხი-ხუთი თვე ძლივს ყოფნის და შემდეგ კი იძულებულია პურეული სხვა კუთხეებიდან შემოზიდოს“.⁴ ამიტომაც, ნიშანდობლივია, დავით ქსნის ერისთავის (XVIII ს.) ერეკლე მეორისადმი თხოვნა: „მე სხვა თავადებთან არ უნდა გამომართვათ, ამისათვის, რომ მე და ჩემს ბიძაშვილს დღეში შვიდი კოდი პური გვინდება, ყოველ წლივ პურს ვყიდულობთ... მე სხვა სამსახური უფრო შემიძლიან პურისა და ღვინის მორთმევისაგან“.⁵ ერეკლეს მთის მოსახლეობა კოდისპურის გადასახადისაგან გაუთავისუფლებია: „რომელთაც ვაკის კაცს კოდისპური ზდებათ, იმათ უნდა მოგვცენ მთის კაცს გარდაო“.⁶ თუმცა XVIII საუკუნის II ნახევრის სამთავისის საყდრის გამოსავლის დავთარში (ერეკლეს შემდგომი პერიოდის უნდა იყოს) მითითებულია, რომ კოდისპური მთიელებსაც უნდა გაეღოთ, მათ შორის მიღელაშვილებს, რომელნიც დავთარში არა მიღელაანთკარის, არამედ მეზობელი სოფლის (ახლა ნასოფლარის) კვერიათის მაცხოვრებლად არიან მოხსენიებულნი. დავთარის მიხედვით:

-
1. გ. ჩიტაია, ქსნური მთის გუთანი, ენიშნის მოამბე, V-VI, 1940 წ., გვ. 486.
 2. ვ. ითონიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 22.
 3. იქვე.
 4. იქვე, გვ. 33.
 5. ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, სასამართლო არზა-ოქმები, გვ. 192.
 6. იქვე, გვ. 193.

„53. ქ. მიდელაშვილის ბერის მამულს აძეს ბეგარი: პური ჩანახი ექვსი, ცხვარი ერთი, კვერცხი ხუთი.

54. ქ. მიდელაშვილის ბასილას მამულს აძეს ბეგარი: პური ჩანახი ათი, ცხვარი ერთი, ქათამი ერთი, კვერცხი ხუთი.

55. ქ. მიდელაშვილის იმედას მამულს აძეს ბეგარი: პური ჩანახი ათი, ცხვარი ერთი, ქათამი ერთი, კვერცხი ხუთი.

56. ქ. მიდელაშვილის ნიკოლას მამულს აძეს ბეგარი: პური ჩანახი ექვსი, თხა ერთი, ქათამი ერთი, კვერცხი ხუთი.

57. ქ. მიდელაშვილის ღათუნას მამულს აძეს ბეგარი: პური ჩანახი ექვსი, თხა ერთი, ქათამი ერთი, კვერცხი ხუთი.

58. ქ. მიდელაშვილის ბასილას მამულს აძეს ბეგარი: პური ჩანახი ათი, ერთი ჩებიჩი,¹ ქათამი ორი, კვერცხი ათი.

59. ქ. მიდელაშვილის გიორგის მამულს აძეს ბეგარი: პური ჩანახი ექვსი, ცხვარი ერთი, კვერცხი ხუთი.

60. ქ. მიდელაშვილის ბერის მამულს აძეს ბეგარი: პური ჩანახი ექვსი, ცხვარი ერთი, ქათამი ერთი, კვერცხი ხუთი.

61. ქ. მიდელაშვილის ივანეს მამულს აძეს ბეგარი: პური ჩანახი... (ტექსტისთვის დატოვებულია ცარიელი ადგილი).²

როგორც ზემოთ მოყვანილი ცნობა მიგვანიშნებს, XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში მიდელაშვილები აქტიურად ყოფილან დაკავებულნი სახნავი ადგილების ათვისებით.

სოფლის შედარებით ასაკოვანი ადამიანების ცნობით, XX საუკუნის 60-იან წლებამდე მარტო მიდელაშვილები, ქენქაანში და ზოზოეთში 110 ჰექტარი მიწა იხვნებოდა, მოჰყავდათ 4-5 ცენტნერამდე ხორბალი, ქერი, ჭვავი. ხნავდნენ ჯერ ხის გუთნით, რომელსაც აჩაჩას უწოდებდნენ,³

1. ჩებიჩი - გაზაფხულის მამალი ციკანი (იხ. ვ. სომხიშვილის „ქსნის ხეობის ქართლური“, თბ., 1981, გვ. 15).

2. ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, საეკლესიო საკანონმდებლო ძეგლები XI-XIX ს.ს., გვ. 1047.

3. აჩაჩა (აჩეჩა) - კავის გუთანა, რომელსაც მარტო პირი აქვს რკინისა (იხ. ვ. სომხიშვილი, ქსნის ხეობის ქართლური, გვ. 17).

შემდეგ რკინის გუთნით. გუთნის გამწვევი ძალა 2-3 ულელი ხარი იყო.¹ (მთისგან განსხვავებით ბარში ხარ-კამეჩით ხნავდნენ,² მაგრამ, ბუნებრივი პირობების გამო, კამეჩი მთაში არ ჰყოლიათ). ხვნის დროს სამი კაცი მონაწილეობდა, გუთნისდელა და ორი მეხრე.³

გლეხთა შორის მხოლოდ შემღებულებს ჰქონდათ საკუთარი გამართული გუთანა.⁴ გუთანს გლეხები თვითონ ამზადებდნენ.⁵ ზღებოდა მუშა-ხელის, სახვნელი იარაღისა და გამწვევი საქონლის პერიოდული გაერთიანება, თუ საქმე არ გვქონდა გაუყრელ დიდი ოჯახებთან.⁶ გუთანზე არაერთი საინტერესო ლექსია გამოთქმული, მათ შორის განსაკუთრებული პოპულარობით სარგებლობდა ხალხური ლექსი:

„გუთანო, შენი ჭირიმე,
გათლილო წმინდა ხისაო,
შენ აჭმევ პურსა ცოცხალსა
დამმარხველი ხარ მკედრისაო“.⁷

საინტერესო იყო ხორბლის გალენვის პროცესიც - დიდი ბოდის გარშემო ხარებს ატარებდნენ... ცალკე რჩებოდა ბალახი, ცალკე ხორბალი. ხორბალს, კალოზე განიავების შემდეგ, ფქვავდნენ სოფლის წისქვილში. მცირე რაოდენობის საფქვავისათვის იყენებდნენ ხელსაფქვავებს, რომლებიც დღეს ოჯახურ რელიქვიად ითვლება. ამჟამად მიდელაშვილები სარგებლობენ სოფლის მკვიდრის ვიტალი ქენქაძის მიერ „მაბურთხევზე“ (მაბუთის ხევი) გამართული წისქვილით.

გასული საუკუნის 60-იანი წლებიდან, ცხვრისა და საქონლის მოძრავლების შემდეგ, სახნავი ადგილები გაასაძოვრეს. 90-იანი წლებიდან

-
1. თ. გელაძე, მემინდვრეობასთან დაკავშირებული შრომის ორგანიზაციის ფორმები, წიგნში „ქსნის ხეობა“, გვ. 84.
 2. დ. პავლიაშვილი, შიდა ქართლის სოციალურ-ეკონომიკური სტრუქტურა, თბ., 1988, გვ. 41.
 3. თ. გელაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 84.
 4. იქვე, გვ. 81.
 5. იქვე, გვ. 83.
 6. იქვე, გვ. 82.
 7. დ. პავლიაშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 67.

კი სოფლის მოსახლეობამ ისევ ათევისა მამა-პაპისეული სახნავი ადგილები, სადაც პურის ნაცვლად ახლა კარტოფილი მოჰყავთ. კარტოფილს თესავენ როგორც საკარმიდამო ნაკვეთებში, ისე შედარებით მთიან ზოლში. მანამდე აუთვისებელი ყამირი მიწები, კარგ მოსავალს იძლევა. კარტოფილი მთაში ახალი კულტურაა.¹ მას ქართლის რეგიონის ბარის სოფლებში ცვლიან ხორბალზე, ქერზე, სიმინდზე.

საკარმიდამო ნაკვეთებში მოჰყავთ მცირე რაოდენობით ლობიო, ჰამიდორი, კიტრი, გოგრა, კომბოსტო, ჭარხალი, მწვანილის სხვადასხვა სახეობები. უკანასკნელ ხანს აქტიურად მიჰყვეს ხელი ხეხილის ბაღების მოშენებას. სარგებლობენ აგრეთვე ტყისა და მინდვრის ხილით: ვაშლი, მსხალი, თხილი, შინდღი, ზღმარტლი, ტყემალი, მყვალი (ყოლო), მარწყვი, ბალამწარა, მაყვალი, მოცხარი და სხვა. ჩადუნისაგან ამზადებენ წნილს.

როგორც აღვნიშნეთ მთის რეგიონი უვენახოა. ვახუშტის აღწერით: „და არს მოზღუდვილი მთიულეთი მთითა; ამის გამო მაგარი და შეუვალი არს, უვენახო, უხილო, მცირე მოსავლიანი. არამედ მოიღებენ ბარიდამ ტკბილსა, შთაასხამენ აქა და ლომისას, და დადგების ღვწო კეთილი, თეთრი და ტკბილი“.² მთიულები ყიდულობენ ღვინოს ან ყურძენს ღვინის დასამზადებლად. აქ დიდი მოთხოვნილებით სარგებლობს არაყი, რომელსაც ხორბლით ან ხილით ზდიან³ და ლუდი, რომელსაც ლომისობის დღესასწაულის წინა დღეებში ადუღებენ.⁴

მესაქონლეობა. როგორც აღ. რობაქიძე მთის სოფელზე საუბრისას შენიშნავდა, სოფლის მეურნეობის - ძირითადად მიწათმოქმედებისა და მესაქონლეობის „თანაშეფარდება სხვადასხვა ისტორიულ ეპოქაში სხვადასხვა იყო. უდავოა, მაგ.: რომ როდესაც მთიულეთში (ისევე, როგორც ხევში, თუშეთში...) სასაქონლო მეურნეობა კაპიტალისტური განვითარების გზას დაადგა, მისი საფუძველი გახდა მესაქონლეობა, ე.ი. მეურნეობის ის დარგი, რომელიც აქ აქამდეც ყველაზე რენტაბელური

1. ვ. იოთნიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 21 (სქოლიო).

2. ვახუშტი ბაგრატიონი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 355-356.

3. არაყის გამოხდის შესახებ იხ. ს. მაკალათია, მთიულეთი, გვ. 90-91.

4. ლუდის დადუღების წესის შესახებ იხ. ვ. სომხიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 22.

იყო. ამან გამოიწვია სახნავი მიწების ერთი ნაწილის სათიბ-საძოვრად გადაქცევა. ფაქტიურად იმას ნიშნავდა, რომ მთლიანად მთიულეთის ფარგლებში მემინდვრეობის ხვედრითი წონა შემცირდა მესაქონლეობის სასარგებლოდ.¹ ასე იყო სოფელ მიდელაანშიც. გასული საუკუნის 60-იან წლებში ცხერისა და მსხვილფეხა საქონლის მომრავლების გამო, სახნავი მიწები საძოვარ და სათიბ მიწებად გადააქციეს.

დღეს რომ მესაქონლეობა მთის სოფლის წამყვანი დარგია, ის ფაქტიც მეტყველებს, რომ პურეულს თუ სხვა საყოფაცხოვრებო მომსახურების საგნებს, ადგილობრივი მოსახლეობა მესაქონლეობის პროდუქციის გაყიდვის ან გაცვლის შემდეგ იძენს.

მიდელაანში ოდითგანვე ყველა ოჯახს ჰყავდა ცხვარი, რასაც ზემოთმოყვანილი XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის სამთავისის საყდრის გამოსავლის დავთარიც გვამცნობს.²

ქსნის ერისთავებს, დიდი რაოდენობის ცხერის ფარა, საქონლის ნახირი, ცხენის ჯოგი... უნდა ჰყოლოდათ მთაში, რაც ქსნის ერისთავის დავითის ასულის ელენეს 1713 წლით დათარიღებული მზითვის წიგნითაც დასტურდება: „გამოგვიტანებია... ცხენის ჯოგი ცხრა მისის მეჯოგით, სამეხრეო გამართულის მისის გუთნის-დელით. საღიასახლისო ფური ცხრა მის დიასახლისით, ცხვარი ასის მისი მეცხვართა, ღორი ოცდა ათი მისის მელორითა“.³ „ერისთავიანთ და სხვა მემამულეთა მთის სათიბ-საძოვრები ასიათასობით ცხვარ-ძროხას კვებავდა და წელიწადში საშუალოდ იძლეოდა მარტო 1000 .თუმნის ყველს და 5000 თუმნის მატყლს“.⁴

მთის რეგიონში ცხერის მომრავლების კარგი საშუალება შეიქმნა XX საუკუნეში. როცა ცხვარი 90-იან წლებამდე გამოსაკვებად გადაჰყავდათ ყიზლარის ზამთრის საძოვრებზე. მიდელაანელები ზაფხულში იყენებდნენ ქარჩოხის იალაღებს და მეზობელი ხეობების

1. რ. ხარაძე, აღ. რობაქიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 24.

2. იხ. ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, გვ. 192.

3. საქართველოს სიძველენი, III, გვ. 501.

4. დ. პავლიაშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 19.

ალპურ საძოვრებს: დიდი და პატარა გალადური, სანგალი, ქნუხი, ბაგინი და სხვა.¹

როგორც სანდრო მიდელაშვილმა გვითხრა, ჯერ მარტო ქარჩოხის ხეობას 1974 წელს ჰყოლია 27000 სული ცხვარი და 1500 მსხვილფეხა საქონელი.

90-იანი წლების შემდეგ შეუძლებელი გახდა ყიზლარის ზამთრისა და ლიახვის ხეობის ზაფხულის საძოვრების გამოყენება, რამაც ცხვრის სულადობის შემცირება გამოიწვია. ქართულ-ოსურმა კონფლიქტმა და ოსების მიერ ქსნის ხეობიდან ცხვრის ფარებისა და საქონლის ჯოგის დატაცებამ სოფლები ქენქაანი და მიდელაანი განსაკუთრებით დააზარალა, რაზეც ზემოთაც ვისაუბრეთ.

ცხვარ-მეცხვარეობის ტრადიციულ დარგს თითქოს ყველა მიდელაშვილი მისდევდა. ათეული წლების მანძილზე ცნობილი სარქლები იყვნენ: გიორგი, არსენა, ნიკა, გაიოზ, არჩილ, ილო, რეზო მიდელაშვილები.

ქარჩოხის ხეობაში ცხვრის მომრავლებას დიდად შეუწყო ხელი ბალაანის კოლმეურნეობის ყოფილმა თავმჯდომარემ სანდრო მიდელაშვილმა.²

დღეს თითქმის ყველა ოჯახს ჰყავს ათეული სული ცხვარი და რამდენიმე ერთეული მსხვილფეხა საქონელი. ზამთარში ცხვრის გარკვეული ნაწილი ქართლის ბარში და კახეთში მიჰყავთ გამოსაკვებად, მაგალითად, სპარტაკ, გაიოზ, ტატე, გოჩა მიდელაშვილებს. ნაწილს სახლში კვებავენ ბაგური წესით, ისევე როგორც მსხვილფეხა საქონელს. ქარჩოხის ხეობის სოფელთა დიდი ნაწილი შედარებით დაბლაა

1. მეცხვარეები ზაფხულში ცხვრის მწყემსვისას ღამეს ნაბადში ათევენ და მთელი ღამის განმავლობაში ყურადღებით ყოფნა უწევთ, რომ ცხვარი ნადირისაგან დაიცვან. ამ შემთხვევაში მეცხვარის განუყრელი თანამგზავრია კავკასიური ნაგაზი, რომელსაც ნადირთან ბრძოლის დროს გამხნელება სჭირდება.

2. სანდრო მიდელაშვილი ერთხანს ბალაანის სასოფლო საბჭოს თავმჯდომარედაც მუშაობდა. მისი ინიციატივით და ძალისხმევით აშენდა ქსანზე კაპიტალური ხიდი, ბალაანის საშუალო სკოლა. ს. მიდელაშვილის კოლმეურნეობის თავმჯდომარედ მუშაობის შესახებ იხ. ვ. ცოტნიაშვილის ნარკვევი „სტუმრად მეცხვარეებთან“ წიგნში „სოფლის ცნობილი ადამიანები“, 1972, გვ. 24-27.

განლაგებული და საქონლის საკვები პირდაპირ სახლებში ჩამოაქვთ,¹ როგორც სატვირთო მანქანით, ისე მარხილის საშუალებით. საქონლის ზამთრის სადგომი ბოსელია, რომელიც რიგ შემთხვევაში საცხოვრებელი სახლის კომპლექსში შედის ან სახლის გვერდითაა აგებული. ბოსლის მეორე სართული დაზურულ კალოს უკავია.²

ზაფხულში მსხვილფეხა პირუტყვი და ცხვარი სოფლის ახლოს მდებარე საძოვრებზე ჰყავთ. მსხვილფეხა საქონელში რიგით დადიან. მშრალი საქონელი მიდელაშვილებს, ძირითადად, სამგლეთის მთებში მიჰყავთ გამოსაკებად.

სატრანსპორტო საშუალებად იყენებენ ცხენს, რადგან მთის ზოლში, ხშირ შემთხვევაში ტრანსპორტით გადაადგილება ვერ ხერხდება. „კარგი თოფი, კარგი ხმალი, კარგი ცხენი და ნაბადი“ აქ დიდ სიმდიდრედ ითვლება. მიდელაშვილები სისტემატურად მონაწილეობენ „მეცხვარის დღეს“ ან სხვა დღესასწაულების დროს გამართულ დოღში. გასულ წელს ქარჩოხის ბრძოლის 380 წლის იუბილეზე სოსო მიდელაშვილმა პირველი ადგილი დაიკავა.³

უნდა ითქვას, რომ მიდელაანელები გასული საუკუნის 30-იანი წლების შუა ხანებამდე განსაკუთრებით განიცდიდნენ სათიბი მიწების ნაკლებობას. ითიბებოდა მხოლოდ 24 ბულულა.⁴

30-იანი წლებიდან მიდელაანის ჩრდილო-დასავლეთით მდებარე სოფელ ძაბუეთიდან (სადაც ოსები ცხოვრობდნენ), მოსახლეობის გადასახლების შემდეგ, მათგან, მიდელაშვილების ილურთქლიაანთ, კურდღელიაანთ და ნიკოლაანთ შტოს წარმომადგენლებს უყვიათ სათიბი მიწები, რომელიც საკმაოდ დიდ ტერიტორიას მოიცავდა, აქ ითიბებოდა 204 ბულულა.⁵ მიწების ყიდვიდან ერთი წლის შემდეგ,

1. მ. მაკალათია, მეცხოველეობა, წიგნში „ქსნის ხეობა“, გვ. 66.

2. იქვე.

3. დ. ახლოური, ქსნისხეობელებმა სახალხო-ეროვნული დღესასწაული აღნიშნეს, „მშვიდობა“ №10 (22), 2005.

4. დ. გვრიტიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 149 (ხშირად მოსახლეობის კუთვნილი ქსნის პირას მდებარე მამულები აღიდებული მდინარის შედეგადაც გავერანებულა).

5. იქვე.

1937 წელს შედგა კოლმეურნეობა და მიდელაშვილებს კოლექტივის სასარგებლოდ ძაბუეთში ნაყიდი მიწები ჩამოერთვათ. სოფლის მოსახლეობას აღნიშნული მიწები კერძო საკუთრებაში კოლექტიური მეურნეობების დაშლის შემდეგ გადაეცათ.

მიდელაანელები სათიბად ზოგჯერ 25-30 კილომეტრის დაშორებითაც კი მიდიან. მათ შორის ბაგინში, რომელიც რამდენიმე ათეული წლის წინ ქსნის ხეობაში ერთ-ერთი ყველაზე დიდი სოფელი იყო (აქ ოსები ცხოვრობდნენ). თავის დროზე ქვემო ბაგინში 700 ბულულა ითიბებოდა, შუა ბაგინში - 242, გორგაში - 430.¹

მიდელაშვილები, ქარჩოხის ხეობის სხვა სოფლების მოსახლეობასთან ერთად, აგვისტოს შუა რიცხვებიდან, ოჯახებით მიემგზავრებიან ბაგინში (ლამის კარვებში ათენებენ) და რამდენიმე სატვირთო მანქანა თივის მოსამზადებლად თევობით რჩებიან იქ.²

მიწათმოქმედებისა და მესაქონლეობის დარგებთან ერთად მიდელაანში სხვა დამხმარე დარგებიცაა განვითარებული. მაგალითად, მეფუტკრეობა. ამ დარგს მისდევენ ყოფილი მიდელაშვილი („ილურთქლიანთ ყოფი“), რობიზონ და ვიტალი ქენქაძეები. მთის „თაფლი კარგი ხარისხისაა და ვინც ფუტკრის რაციონალურ მოშენებას მისდევს, მას ფუტკარიც კარგ შემოსავალს აძლევს“.³ დამხმარე დარგებიდან აღსანიშნავია აგრეთვე ხე-ტყის მასალისა და შეშის დამზადება, მეთევზეობა (ქსანში, ძირითადად, კალმახს იჭერენ, თუმცა თევზჭერას სავაჭრო დანიშნულება არა აქვს), მონადირეობა, მაგალითად, მიდელაშვილებში, ყველაზე წარმატებულ მონადირედ ითვლებოდა ამირან მიდელაშვილი, რომელიც ხშირად ხელმძღვანელობდა დათვზე ნადირობას (იხილეთ ნაშრომის ბოლოს დართული ფოტომასალა).

მიდელაანში მეტ-ნაკლებად მეფრინველეობა და ხელოსნობაცაა განვითარებული. ხისგან ამზადებენ საყოფაცხოვრებო დანიშნულების

1. იქვე.

2. დ. ახლოური, ბაგინში სიცოცხლე გრძელდება, გაზეთი „შიდა ქართლი“, №414-415, სექტემბერი, 2001.

3. ს. მაკალათია, მთიულეთი, გვ. 59.

ნივთებს, ქალები ქსოვენ ზამთრისათვის წინდებს, ქუდებს, შარვლებს და სხვ. ზამთრისათვის ზრდიან ღორს.

მიდელანნი საგაჭრო გზებით ოდითგანვე უკავშირდებოდა ახალგორს, მეჯვრისხევს, არაგვის ხეობას და ჩრდილოეთ კავკასიას, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ყოდიდნენ ან ცვლიდნენ მესაქონელობის პროდუქტებს პურზე, ქერზე, სიმინდზე, ტანსაცმელზე, ჭურჭელზე და სხვა საჭირო საგნებზე. ადრე ამისათვის იყენებდნენ ცხენს ან ურემს, სადაც ხარებს აბადნენ. „ქსნის საერისთავოში ხარი არა მარტო მიწის დასამუშავებელი იარაღების მოძრაობაში მომყვან საშუალებად ითვლებოდა, არამედ სატრანსპორტო საშუალებადაც“!

1. დ. გერიტიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 155.

§3. კულტურა

სწავლა-განათლება. „1929 წლამდე ქარჩოხის ხეობაში წერა-კითხვა არავინ იცოდა, ერთი მღვდელი იყო დორიანში (სოფელი ქარჩოხის ხეობაში - დ.ა.) იოსები, მამამისი გიორგი პავლიაშვილი დიაკვანი ყოფილა და მას უსწავლებია შვილისათვის წერა-კითხვა. იოსების მეშვეობით ეცნობოდა ხალხი ხეობაში მოსული წერილების შინაარსს“ მოგვითხრობს სანდრო მიდელაშვილი. ეს არ იყო შემთხვევითი, ანდაც გამონაკლისი მოვლენა. როგორც გაზეთი „ივერია“ გვამცნობს, შიდა ქართლის ბარის რეგიონის ისეთ დიდ სოფლებშიც კი, სადაც ასზე მეტი მოსახლე ცხოვრობდა, წერა-კითხვა მხოლოდ ორ-სამ კაცს სცოდნია.¹ მაგალითად, 1926 წლის მოსახლეობის სრულიად საკავშირო აღწერის მიხედვით, ქარჩოხის ხეობის მეზობელი სოფლის მღეთის თემში 1588 მამაკაციდან წერა-კითხვა 324-მა იცოდა, 1813 დედაკაციდან 135-მა.²

ამიტომაც უთქვამს მთიელ კაცს:

„ბევრს მთაში გაზრდილ ვაჟკაცსა, სწავლა წყალივით სწყურია, თუკი სწავლა არ მექნება, მაშ ქუდი რისთვის მხურია“.³

...1931 წელს, ქარჩოხის ხეობაში, წერა-კითხვის უცოდინრობის სალიკვიდაციოდ, პირველი ნაბიჯი გადაიდგა სოფელ ქენქაანში გაიხსნა დაწყებითი სკოლა, რომელიც თავდაპირველად გიორგი ქენქაძის სახლში განთავსდა. ერთი წლის შემდეგ, სკოლის მასწავლებლის ცხინვალელი გრიგოლ (გრიშა) ჯოჯიშვილის ძალისხმევითა და მოსახლეობის თანადგომით, ქენქაანში აშენდა დაწყებითი სკოლა, სადაც მიდელაანელი, ქენქაანელი და სოფელ ხოზოეთში მცხოვრები ბავშვები სწავლობდნენ. პირველი მსმენელები იყვნენ: კოლა, ვანო და სანდრო მიდელაშვილები, არჩილ გაროზაშვილი, მიტრო თინიკაშვილი, ნიკა ქენქაძე.⁴

1. დ. პავლიაშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 38.

2. ს. მაკალათია, მთიულეთი, გვ. 86.

3. იქვე.

4. ყველა მათგანი მონაწილეობდა მეორე მსოფლიო ომში. მიტრო, კოლა და ვანო სტალინგრადისათვის ბრძოლაში დაიღუპნენ, ნიკა ქენქაძე ბუდაპეშტში დაეცა გმირულად... მხოლოდ სანდრო მიდელაშვილი და აწ განსვენებული არჩილ გაროზაშვილი დაბრუნდნენ სამშობლოში.

სკოლაში ასწავლიდნენ ახალგორიდან, ცხინვალიდან და გორიდან მოწვეული მასწავლებლები: გ. ჯოჯიშვილი, ა. ჯღირაძე, ნ. ქარსელაძე...

მოგვიანებით, სოფელ ბალაანში გაიხსნა რეაწლიანი სკოლა,¹ რომელიც მიდელაანელი ბავშვებისათვის, როგორც დაწყებითი, ისე რეაწლიანი განათლების მისაღებად უფრო მოსახერხებელი იყო. ბალაანის რეაწლიანი სკოლის დამთავრების შემდეგ, მიდელაშვილები, ხეობის სხვა მოსწავლეებთან ერთად, ძირითადად, 8-10 კილომეტრით დაშორებულ ლარგვისის საშუალო სკოლაში აგრძელებდნენ სწავლას.

გარდა ამისა, მოსახლეობაში წერა-კითხვის უცოდინრობის სალიკვიდაციოდ გახსნილი იყო საღამოს სკოლები, სადაც პირველდაწყებითი განათლების მიღება ყველა თაობის ადამიანს შეეძლო.

დღეს სოფელ მიდელაანის მოსახლეობის დიდ ნაწილს უმაღლესი განათლება აქვს მიღებული და როგორც საქართველოში, ისე საზღვარგარეთ აქტიურ საზოგადოებრივ მოღვაწეობას ეწევიან. მაგალითად, ჯემალ მიდელაშვილი წლების მანძილზე შინაგან საქმეთა სამინისტროს ახალგორის განყოფილებაში მუშაობდა. სხვადასხვა პასუხსაგები თანამდებობები ეკავათ კოლია, მარიამ, ლამარა, ოთარ მიდელაშვილებს.

ქარჩოხის ხეობის საგანმანათლებლო კერის, ბალაანის 8 წლიანი (შემდეგში საშუალო) სკოლის მასწავლებლები იყვნენ: სოლომონ, ნიკოლოზ, ჯემალ, თამაზ, ნათელა, დავით მიდელაშვილები, მაყალა თუაყვა (გივი მიდელაშვილის მეუღლე). პედაგოგიურ მოღვაწეობას აგრძელებენ სოფლის მცხოვრებნი: ლილი ბალხამიშვილი (დაწყებითი კლასების მასწავლებელი); გრიგოლ (თენგიზ) ახლოური, ფილოლოგი, ღირექტორის მოადგილე სასწავლო-აღმზრდელობით დარგში; ციალა მიდელაშვილი (ფილოლოგი); ვიტალი ქენქაძე (ისტორიის მასწავლებელი); გიული გაროზაშვილი (დაწყებითი კლასების მასწავლებელი); თეა მიდელაშვილი (ისტორიის მასწავლებელი); შორენა შერმაღინი (ქიმია-ბიოლოგიის მასწავლებელი).

ლიტერატურა და ხელოვნება. ყველა მთიული მოწოდებით პოეტიკა.

1. იხ. დ. ახლოური, ჩემი სკოლა, გაზეთი „ქსნის სამრეკლო“, №30 (5603), 23 ნოემბერი, 1992.

სახალხო მთქმელთა სიმრავლით მიდელაანიც გამოირჩევა. საუკუნეების მანძილზე ზეპირსიტყვიერების სახით თაობიდან თაობას გადაეცემოდა ლექსები, ანდაზები, ზღაპრები. მიდელაანში არაერთი საყურადღებო გამოცანა მოუსმენია და ჩაუწერია პროფესორ ვენერა სომხიშვილს: „წითელი ხარი კავშია, ფეხები უდგას სკამშია, ვინც ამას არ გამოიცნობს, ადგეს გავიდეს კარშია“ (ენდრო). „ყველა მიწვება, მოწვება, ბებერი კარებს აწვება (ურდული). „მაღლა ვზივარ ბაღჩაშია, წვერი მცევივა კალთაშია“ (საჩეჩელი). „მუცლითა ჭამს, ზურგითა ყრის“ (სალაშინი). „მთას იქეთ კაცი მამკვდარა, მთას აქეთ სუნი გადმოდის“ (ნიორი). „უსულოსა, უგულოსა სამი სარტყელი აბია“ (ცოცხი). „ტყეში გავალ ალივითა, ხმას გავიგდებ ზარივითა. „გლუხო კაცო, შამინახე, მარგალიტის თვალივითა“ (ცხვარი), „ერთი რამ არი აგეთი, უმიწოთ გაირდებო, არც უნდა მოხნა-მოთესა, არც მორწყვა მოუნდებო, შვიდ წელიწადში ერთხელა ძირიან მაიფხვრებო“ (ირმის რქები). „უფხო, უძვლო, ველის ნადირი, ვინც ამას არ გამაიცნობს, გააკეთოს კაი სადილი“ (წურბელა). „ჟღელეში ვზივარ, ვიქნე ხელსა, გამწი, მამიშენი მზესა“ (ხელსაფქვაკები). „ოთხი კედელს აშენებს, ერთი გარს უვლის“ (წინდისჩხირები).¹

როგორც ვხედავთ, გამოცანები, ძირითადად, სოფელში განვითარებულ დარგებთან მიწათმოქმედებასთან და მესაქონლეობასთან არის დაკავშირებული.

ძველთაგან უთქვამთ: ლექსი ან ღიდმა სიხარულმა უნდა დაგაწერინოს, ან ღიდმა ტკივილმაო. სამწუხაროდ, ქარჩოხისხეობელთა ღიდი ტკივილით დაწერილი ლექსები უფრო მეტი შემორჩა ისტორიას, რომელთა ნაწილიც საფლავის ქვებზეა ამოკვეთილი:

„ოცდასამი, ოცდაოთხი წელი,
საწუთროა, ო, როგორი ძნელი.
ადრე შეწყდა ჩვენი გულისძგერა,
ვერა ვთქვით ჩვენ ჩვენი სიმღერა.“

— გვამცნობს ძმების სიმონა და მიხეილ (მიშიკო) მიდელაშვილების საფლავის ქვის ეპიტაფია. არაერთი ლექსი მიეძღვნა ამ ქვეყნიდან

1. ვ. სომხიშვილი, ქსნის ხეობის ქართლური, გვ. 93-94.

ადრე წასული ახალგაზრდების: თამარ (იულია), ოთარ, გოგლა, თემო, ამირან, თამაზ მიდელაშვილების ნათელ ხსოვნას.

...სოფლის კულტურაზე მუშაობისას თითქმის დაწვრილებით შვეის-წავლეთ ბალანის საშუალო სკოლის ქართული ენისა და ლიტერატურის წრის კედლის გაზეთის მასალები, რომელიც ინახება მამის თენგიზ ახლოურის პირად არქივში. ეს მასალები მიდელაშვილების მიერ დაწერილ ლექსებსაც გვამცნობენ. სტრიქონებს ბავშვური სიალალისა და გულუბრყვილობის კვალი აჟნევიათ. ერთი კი ცხადია, ყოველი ლექსი მშობლიური სოფლისა და ქვეყნის სიყვარულით სუნთქავს. ლექსები დედას, მასწავლებლებს, მეგობრებს, ცხვარსა და მეცხვარეებს ეძღვნებათ.

„დედაზე ტკბილი რა არის
ამ ქვეყანაზე ნეტა?
მსურს დაგიფასო ამაგი,
რომ იამაყო დედა!“

— ვკითხულობთ 1975 წელს დედისადმი მიძღვნილ მალხაზ მიდელაშვილის ლექსში.

ამავე წელს ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებლის თენგიზ ახლოურისადმი მიუძღვნია ლექსი თამაზ მიდელაშვილს:

„მთაში გაზრდილი ბიჭი ხარ,
ლონით აგვსია მკლავები,
მაღალ ცოდნისკენ მიგიწევს
ვაჟკაცს არწივის თვალები...
იცოცხლე, დიდხანს იცოცხლე,
ბავშვების გამხარებელო,
ეს ლექსი შენ მოგიძღვნი,
თენგიზა მასწავლებელო!“

თვითონ თენგიზ ახლოურსაც ათეულობით ლექსი აქვს სხვადასხვა თემაზე დაწერილი:

1. ლექსები იბეჭდება უცვლელად.

„შენ გენაცვალე ცხრაზმულა,¹
მშვენებაჲ, ჩვენი მხრისაო,
ბევრი გაზარდე ვაჟკაცი,
ლომები ლომისისაო“.

სტუდენტობისა და ახალგაზრდობის წლებში ლექსებს წერდნენ გივი და ვალერიან მიდელაშვილები. ლხინში ლექსად საუბარიც უყვართ ქარჩოხელებს. ზშირად მომისმენია ტარიელ მიდელაშვილის მიერ „სახელდახელოდ“ ნათქვამი - არც თუ ურიგო ლექსის სტრიქონები. საყურადღებოა მაია სოლომონის ასული მიდელაშვილის სიყვარულის თემაზე დაწერილი ლექსები, რომელთა ერთი ნაწილიც ცხინვალის რეგიონის ახალგაზრდულ გაზეთ „მედია ნიუსის“ (შემდგომში „მშვიდობა“) ფურცლებზე დაიბეჭდა:

„შენ, რა თქმა უნდა, ახლა,
არ გამიხსენებ წამით.
შენ, რა თქმა უნდა, ახლა,
სხვას ეფერები კრძალვით...
ციდან ფანტელი ცვივა
და მეფინება მხრებზე,
ციცქნა, პაწია ფიფქებს
ვესაუბრები შენზე.“

– ვკითხულობთ ერთ-ერთ ლექსში.²

პროფესიონალური თვალსაზრისით გამოირჩევა ბალანის საშუალო სკოლის ისტორიის მასწავლებლის ვიტალი ქენქაძის პოეზია:

„შემოაბიჯებს გიჟურად მარტი,
კბილებით დახვეს ზამთრის სუდარას,
ხევს გადაკვეთავს მგელი ფეხმარდი
და გაუგზავნის მთვარეს მუქარას.“

ამ მშვენიერი პოეტური სტრიქონებით იწყება მშობლიური

1. ხეობა ახალგორის რაიონში. ცხრაზმულას ხევი ქსნის მარცხენა შენაკადია.

2. მ. მიდელაშვილი, ლექსები, გაზეთი „მედია ნიუსი“, №1, ოქტომბერი, 2003.

კუთხისადმი მიძღვნილი ვ. ქენქაძის ლექსი - „გაზაფხული ქსანზე“.¹

ვიტალი ქენქაძე ლიტერატურულ და საზოგადოებრივ მოღვაწეობასთან ერთად, აქტიურ სამეცნიერო მოღვაწეობასაც ეწევა. სწავლობს ქსნის ხეობის წარსულს და სისტემატურად აქვეყნებს სტატიებს როგორც რაიონულ, ისე რესპუბლიკურ პრესაში.

ცალკე აღნიშვნის ღირსია მთიელთა ბაღში, დიდი გიგო მძელაშვილის შთამომავლის გიორგი ახლოურის ნახატები და პოეტური სტრიქონები.

2005 წელს გაზეთი „მშვიდობა“ გიორგის შესახებ წერდა: „ჩვენი გაზეთის სტუმარია „პოეტი“ გიორგი ახლოური. გიორგი ქსნისხეობელია. მისი ფესვები ახალგაზრდაშია. ამჟამად გორის მესამე საშუალო სკოლის I^ბ კლასში სწავლობს... თავისუფალ დროს ხატავს, „იგონებს“ ლექსებს. ღმერთმა დალოცოს პოეზიის ლაბირინთებში თოთო ნაბიჯებით მოხეტიალე პატარა მთიელი კაცის გზა-საგალი“...²

გიორგიმ წერა-კითხვა არც კი იცოდა, პირველი ლექსი რომ გამოთქვა:

„ბებიკო იულია,
წინდა დახეულია,
ან მიყიდე ახალი,
ან მომეცი ფულია“.³

პირველ კლასში მისვლისთანავე კი ლექსი მიუძღვნა „დედაენას“:

„თითო ვაყოლებ ასოებს;
თითა, თასი, გემი.
შემიყვარდა ძალიან
„დედაენა“ ჩემი.
შემიყვარდა ნამდვილად
ყველა წიგნზე მეტად,
სულ ხუთებზე ვისწავლი,
გეფიცებით დედას“.⁴

1. იხ. გაზეთი, „ქსნის სამრეკლო“, №4 (5580), 22 აპრილი, 1992.

2. „მშვიდობა“, №1 (13), იანვარი, 2005.

3. იქვე.

4. იქვე.

„დედაენის“ მოთაყვნე პატარა მელექსეს, სამაგიეროდ, მეთემატიკის გაკვეთილი არ ყვარებია:

„მათემატიკის გაკვეთილი
არ მიყვარს და რა ვქნა,
ხუთს რომ სამი მივემატე
ხან რვა იყო, ხან ცხრა.
გაეაბრაზე ნათიკო და
გაეაბრაზე მამა,
მათემატიკას მირჩევნია
მანქანების ხატვა“.¹

გაზეთ „შვიდობის“ ფურცლებზე პერიოდულად იბეჭდებოდა გიორგის ნახატები: „მუხა“,² „ღმერთო საშობლო მიცოცხლე“,³ „ვაშლი და შაქარა“, „მეგობრები“,⁴ „წმინდა გიორგი“,⁵ „პაწია მერცხალი“, „გოგოვ, ჩემი უნდა გახდე“.⁶ ნახატებს ლაიტმოტივად გასდევს ღვთისა და მამულისადმი სიყვარული.⁷

2005 წელს პატარა „ხელოვანმა“ საქართველოს დამოუკიდებლობის დღისადმი მიძღვნილ მასწავლებელთა და მოსწავლეთა რაიონულ კალიგრაფიულ ნამუშევართა გამოფენა კონკურსში გაიმარჯვა და გორის რაიონის განათლების განყოფილებისა და განათლების მუშაკთა პროფკავშირის მიერ სიგელით დაჯილდოვდა.⁸

* * *

ხაზგასმით უნდა აღვნიშნოთ ის დიდი როლი, რომელიც მიდელაანის კულტურის განვითარებაში 1948 წელს გახსნილმა კლუბმა შეასრულა.

1. იქვე.

2. „შვიდობა“, №6 (18), ივლისი, 2005.

3. „შვიდობა“, №9 (21), სექტემბერი, 2005.

4. „შვიდობა“, №11 (23), ნოემბერი, 2005.

5. „შვიდობა“, №12 (24), დეკემბერი, 2005.

6. „შვიდობა“, №1 (25), იანვარი, 2006.

7. ნახატები ერთვის წიგნს ფოტო-მასალის სახით.

8. იხ. „შვიდობა“ №5 (17), ივნისი, 2005.

კლუბს სხვადასხვა დროს ხელმძღვანელობდნენ ტატე მიდელაშვილი. ნატო და ეთერი ქენქაძეები. აქ ტარდებოდა ლიტერატურული და საიუბილეო საღამოები, უჩვენებდნენ როგორც ქართველ, ისე საბჭოთა კინემატოგრაფისტთა მიერ გადაღებულ ფილმებს, რომლებიც, ძირითადად მეორე მსოფლიო ომის პერიოდს ასახავდნენ. მოსწავლეთა ძალებით ეწყობოდა კონცერტები. იწვევდნენ გამოჩენილ პიროვნებებს. მოსახლეობა ეცნობოდა ახალ ამბებს.

მედიცინა. ჩვენამდე მოღწეული ცნობებით, XX საუკუნეში, მიდელაანში განვითარებული ყოფილა სახალხო მედიცინა. ამ საქმეს ორი ცნობილი მოღვაწე ნენე და გიგო მიდელაშვილები ემსახურებოდნენ.

ნენე სოფელში გაერცელებული ბალახებით ამზადებდა ნაყენს და კურნავდა სხვადასხვა დაავადებებს. მაგალითად, ცხრაძარღვა დაავადებული ღვიძლის სამკურნალოდ გამოიყენებოდა, შავბალახა გულისათვის, კრაზანა - კუჭის აშლილობისათვის. ცაცხვის ყვავილი გაციებულისათვის ოფლის მოდენის საუკეთესო საშუალება ყოფილა... ამზადებდა ასთმის წამალსაც.

სახალხო მკურნალობით განსაკუთრებით გამოუჩენია თავი ჩვენს მიერ ზემოთ რამდენჯერმე ნახსენებ გიგო მიდელაშვილს. მასთან სამკურნალოდ ხშირად მიდიოდნენ თურმე როგორც მიდელაანის, ისე ქსნის ხეობის სხვა სოფლების მცხოვრებნი.

გიგოს სცოდნია თითოთ „გლანდების ამოწევა და განკურნება“. ახდენდა ავადმყოფის წნევის დარეგულირებასაც. „სისხლის აშლის“¹ დროს იგი წამახვილებული ლურსმნით კვეთდა მაჯაზე ავადმყოფის ძარღვს, რისთვისაც იყენებდა ჩაქურს. ძარღვიდან შავი, დაავადებული სისხლის გამოშვების შემდეგ, ბამბის მეშვეობით სისხლს შეაჩერებდა.

სისხლის გამოშვება წნევის დაწევის საუკეთესო საშუალებად ითვლებოდა.

მოგვიანებით სოფელ ბალაანში სამედიცინო პუნქტი გაიხსნა,² რომელიც რამდენიმე წლის განმავლობაში ემსახურებოდა ქარჩოხის

1. ადრე წნევის აწევას „სისხლის აშლას“ ეძახდნენ.

2. აღნიშნულ პუნქტში მუშაობდა ამაჟამად კასპში მცხოვრები გულნაზი მიდელაშვილი.

ზეობის მოსახლეობას. ზამთრის პერიოდში ახალგაზრდა ექიმს ანო მორბედაძეს და მის მეგობრებს, მთის სოფლებში მისასვლელად, ხშირად უხდებოდათ თოვლით დაფარული საცალფეხო ბილიკის გაველა (როგორც ცხენის მეშვეობით, ისე ფეხით) და ავადმყოფის მკურნალობა.

XXI საუკუნის დასაწყისში კი, ქარჩოხის ზეობაში სამედიცინო დაწესებულება არ არსებობს. ახალგორიდან სასწრაფო სამედიცინო დახმარების მანქანა გამოძახებიდან 1,5–2 საათის განმავლობაში ახერხებს ადგილზე მისვლას 28 კილომეტრიანი გზის საფარის მოუწყვსრიგებლობის გამო.

ექიმისა და ყურადღების გარეშე დარჩენილი მთის მოსახლეობა ხშირად სავალალო შედეგს იმკის.

სოფლის ტოპონიმები, სასაფლაო, გვარის ლეგენდარული წინაპარი §1 ტოპონიმები

თითოეული სოფლის, თუ ქალაქის ისტორიის შესწავლაში დიდ დახმარებას გვიწევს ტოპონიმებზე დაკვირვება.

მიდელაანის ტოპონიმთა ერთი ნაწილი, ქსნის ხეობის სხვა ტოპონიმთა გვერდით დასახელებული აქვს პროფესორ ვენერა სომხიშვილს წიგნში „ქსნის ხეობის ქართლური“, რაც საკითხის კვლევისას დიდ დახმარებას გვიწევს.

ქვემოთ შევეცდებით, ჩვენეული ინტერპრეტაციით, წარმოვაჩინოთ სოფლის ტოპონიმთა სრულყოფილი სურათი:

ასავალი - მამული, ძაბუეთის მთებში ასასვლელი ადგილი.

გარძბოური მამული სოფელი ძაბუეთის სიახლოვეს.

გოგილაანი გვარის ერთ-ერთი შტო.¹

გრძელველა, შედარებით გრძელი ველი სოფლის დასავლეთით.

დემეტრიანი, გვარის ერთ-ერთი შტო.

თადილაანი, გვარის ერთ-ერთი შტო.

თადილაანთ მიწები, მამული, რომელიც თადილაანთ ეკუთვნოდათ.

თამრიანი, გვარის ერთ-ერთი შტო, რომლის წარმომადგენლებიც ამჟამად სოფელში აღარ ცხოვრობენ.

ილურთქლიანი, გვარის ერთ-ერთი შტო; მიდელაშვილებს ჰყოლიათ რძალი, გვარად ილურიძე, მის შთამომავლებს ილურთქლიანი ეწოდათ.

კედლიმიწები, სახელწოდება უნდა მომდინარეობდეს მამულში მდგარი კედლისაგან ან კედელივით მყარი სალი კლდისაგან.

კოლმოკლეები, მამულის სახელი უნდა მომდინარეობდეს კვალმოკლისგან² - სახნავი ადგილი, სადაც ზენის ღროს მოკლე კვალი გაჰქონდათ.

1. გვარის განშტოებათა სახელწოდებები ნაწარმოებია ქალის ან მამაკაცის საკუთარი სახელისგან.

2. კვალმოკლე მამულია საძვგურში (იხ. ვ. სომხიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 70).

კურდღელიანი, გვარის ერთ-ერთი შტო. კურდღელა სოფელ მიდელაანში მამაკაცის საკუთარი სახელი იყო.¹

მიდელაანთხევი, ხევი, რომელიც სოფელს შუაზე ყოფს.

მზუარე, მზიანი ადგილი, სულხან-საბას განმარტებით, მზუარე არის „ადგილი მზის მღევი“.²

ნაფეტარი, მამული სადაც ფეტვს თესდნენ სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოების დასრულების შემდეგ.³

ნაყვარქელი, ადგილობრივთა განმარტებით, განაყვრებული გატიალბულს, ამოწყვეტილს ნიშნავს,⁴ ხოლო ტერმინი „ნაყვარქელი“ დაკავშირებული უნდა იყოს მისი მეპატრონის უმემკვიდრეოდ გარდაცვალებასთან, ან აღნიშნულ ქედზე ნადირის მიერ მოსახლეობის კუთვნილი საქონლის ამოწყვეტასთან.

ნიკოლაანი, გვარის ერთ-ერთი შტო.

ნინიკოანი, გვარის ერთ-ერთი შტო, რომლის წარმომადგენლებიც ამაჟამად სოფელში აღარ ცხოვრობენ.

ნიშიქელი, ადგილი, სადაც სალოცავი - ნიშია დაბრძანებული.

სამარილე, მამული, სადაც საქონელს პერიოდულად აჭმევდნენ ქებზედაყრილ მარილს.

სამგლეთი, გარეულ ცხოველთა (განსაკუთრებით მგლის) სიმრავლით ცნობილი მამული.

ტაბარძენა, სულხან-საბას განმარტებით „ტაბარძენი“ სპარსული წარმოშობისაა და უნაგირზე დასაკრავ ნაჯახს ჰქვია,⁵ ორპირ ნაჯახს, პატარა ცულს, რომელსაც დერვიშები ატარებდნენ.⁶

უკანა სასაფლაო, გადმოცემით, სოფელ კვერიათის მოსახლეობა

1. იხ. ივ. ჯავახიშვილი, საქართველოს ეკონომიკური ისტორიის ძეგლები, I, გვ. 187, გვ. 210, გვ. 232.

2. სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, I, გვ. 474.

3. დ. გვრიტიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 152.

4. შდრ. ვ. სომხიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 32.

5. სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, II, გვ. 129.

6. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, რეაბტომული, არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, ტ. VI, თბ., 1960 გვ. 1228.

მიღელანელებს თიხის მიღებით რძეს აწვდიდა. ერთხელ რძე გველს მოუწამლავს, რასაც მსხვერპლი გამოუწვევია და სოფლის უკან მდებარე ადგილი სასაკლაოდ ანუ სასაფლაოდ გადაქცეულა.

ჩირდილიმიწები, ტყის შუაგულში მდებარე მამული.¹

ძაბურთხევი, ხევი, რომელიც სოფელს ჩრდილო-დასავლეთით ჩამოუდის, სახელწოდება უკავშირდება სოფელ ძაბუეთს.

ხატიმიწები, ადგილი „სადაც ხატები ან ნიშია აშენებული“.²

ხშირად მოსახლეობა ხატს მამულსაც სწირავდა. „სახატო მიწას ანუ ჯვარის ყანას მორიგეობით ამუშავებდნენ და ჭირნახულსაც დღესასწაულებისათვის იყენებდნენ“.³

„ქსნის ხეობის მთის ზოლის თითქმის ყველა სოფელში არსებობდა „ხატიმიწებად და ხატიმთებად სახელდებული სახნავი და სათიბი ნაკვეთები“.⁴ ხატის მამულებით სარგებლობდნენ სოფელ მიღელანშიც.⁵ „აქ ღვთისმშობლის სახელზე არსებული მიწის (3 დღიური 3 უღლით) მომხნელები, მოსავლის 1/3-ს, ღალის სახით, ღლეობისათვის გამოყოფდა, ხოლო დანარჩენს თავისთვის იტოვებდა. დადგენილი წესის დაცვის შემთხვევაში იგი შემდეგ წელსაც სარგებლობდა ხატის მიწის დამუშავების უფლებით. ჩვეულებისამებრ, ღალას ჩაიბარებდნენ მორიგეობით არჩეული მნათეები“.⁶

ხედაცემულა, როგორც ტყის, ისე მამულის სახელწოდება, სადაც ცივი წყარო გამოედინება. წყაროსთან ახლოს, დიდი წიფლის ხეებია წაქცეული. შესაძლებელია ადრე აქ წაქცეული ხე წყაროს გადაეფარა და აქედან წარმოდგა მამულის სახელწოდება.⁷

1. ვ. სომხიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 17.

2. იქვე.

3. ვ. ითონიშვილი, ტერიტორიული თემი საქართველოში, ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი, ტ. IV, თბ., 2002, გვ. 104.

4. ვ. ითონიშვილი, ნარკვევები ქართველ მთიელთა ტრადიციული ყოფის ისტორიიდან, თბ., 2003, გვ. 104.

5. იქვე, გვ. 110.

6. იქვე.

7. ხედაცემულა მამულია ქსნის ხეობის სოფელ მარტიანშიც (იხ. ვ. სომხიშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 85).

§2. სოფლის სასაფლაო

1918 წლამდე მიდელაშვილები მიცვალებულებს მეზობელ სოფელ ბალაანში¹ ასაფლავებდნენ, წმინდა გიორგის ეკლესიის ახლოს. „ქარაოხის ხეობაში ეს მოქმედი ეკლესია ყოფილა. აქ ხდებოდა ჯვრისწერა, ნათლობა და სხვა საეკლესიო წესების შესრულება“.²

ეკლესიის სიახლოვეს დაკრძალვით, ჭირისუფალი მიცვალებულს განსაკუთრებულ პატივს მიაგებდა, ამიტომაც, წმინდა ადგილის საფასურად მიდელაშვილებს ოქრო გადაუხდიათ.

მიდელაანში იკრძალებოდნენ მოუნათლავნი და ის პირები, ვისი დაკრძალვაც ეკლესიის გვერდით უხერხულობას გამოიწვევდა.

მიდელაშვილებს ბალაანში მიცვალებულის გადასვენებისათვის მდინარე ქსნის გადაღახვა უხდებოდათ, რაც, იმ პერიოდში აღნიშნული სოფლების დამაკავშირებელი კაპიტალური ხიდის არ არსებობის გამო, დიდ სირთულეებთან იყო დაკავშირებული. ყოფილა შემთხვევა, როცა ადიდებულ მდინარეს ჭირისუფლებისთვის ცხედარი წაურთმევია.

1918 წელს მიდელაანში ეპიდემია გავრცელებულა, რის შედეგადაც გიორგი მიდელაშვილის მეუღლე მართა ბაშარული გარდაცვლილა. ბალაანელებმა, ეპიდემიის გავრცელების შიშით, მიდელაშვილებს ცხედარი სოფელში აღარ გადაასვენებინეს. ორ გვარს შორის სიტუაცია მეტისმეტად გამწვავებულა და შეიარაღებულ დაპირისპირებამდე მისულა. მიცვალებულის პატრონებს, სისხლისღვრის თავიდან ასაცილებლად, გარდაცვლილის ცხედარი მიდელაანის სოფლის სასაფლაოზე დაუკრძალავთ.

დღეს სოფლის სასაფლაოზე ყველა ასაკის მიცვალებული განისვენებს: ბავშვიც, ახალგაზრდაც, მოხუციც, მოუნათლავიც და მონათლულიც. საფლავის ქვების ეპიტაფიები უფლისა და წამკითხველისაგან ახლა მხოლოდ შენდობას ითხოვენ. ღმერთმა ნათელი დაუპყვიდროს მათ სულებს.

1. ძეგბარეობს სოფელ მიდელაანის ჩრდილო-აღმოსავლეთით, მდინარე ქსნის მარცხენა მხარეს.

2. ს. მაკალათია, ქსნის ხეობა, ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ნარკვევი, თბ., 1968, გვ. 108.

§3. გვარის ლეგენდარული წინაპარი

მიდელაურ-მიდელაშვილები დღემდე ამაყობენ ლეგენდარული წინაპრით გიორგი მიდელაურით, რომელიც ლომისის წმინდა გიორგის დეკანოზი ყოფილა.

„ლომისობის“ წინა დღეს გიორგი სალოცავში ხატის მოსამზადებლად წამოსულა. მეორე დღეს ეკლესიაში გიორგის და და მეუღლე უნდა ასულიყვნენ. მათ გზაზე 14 ცხენოსანი ლეკი დახვედრიათ. დაღესტნელ აბრაგებს ქალები გაუტაცნიათ. გიორგი ამბის შეტყობის შემდეგ ქვეშეთში¹ ცოლისძმასთან წასულა, რათა ერთიანი ძალით ეზრუნათ ტყვეთა გათავისუფლებისთვის. „ავალ წკერეში, თოფ-იარაღს ავისხამ, შენც მოემზადე, ყაჩაღებს დაღესტანში გადასვლამდე უნდა დავეწიოთ“ - უთქვამს გიორგის მოყვრისათვის.

ლოდინით დაღლილ ცოლისძმას სიძისთვის საყვედური ლექსად გამო უთქვამს:

„ცხენმა რომ შემომჭიხვინა,

მე შენ მეგონე საღარა.

აქამდე დავეწეოდი,

შენმა ლოდინმა დამცარა“.²

...ჟინვალში შეუტყვეიათ ლეკების თიანეთისაკენ წასვლის ამბავი. როდესაც მღევარი ლეკებს დასწევია, მოყვარეს გიორგისთვის ურჩევია: „ლეკებთან მათი რიცხობრივი უპირატესობის გამო პირდაპირ შეებმა არ ივარგებს, დაველოდოთ, მზე რომ გადავა, ისინი სალოცავად მოემზადებიან და მათი რელიგიური ადათ-წესებიდან გამომდინარე, ლოცვას ჩვენი თავდასხმის შემთხვევაშიც არ შეწყვეტენო“ ...მღევარს თოთხმეტივე ლეკისთვის თავი მოუკვეთია და ქალები განსაცდელისაგან დაუხსნია.

...არავინ იცის, რამდენად შეეფერება ლეგენდა სინამდვილეს, მაგრამ, ერთი ცხადია, XVIII საუკუნის საქართველოში ერთი-ერთი „ყველაზე

1. სოფელი არაგვის ხეობაში.

2. დამცარა - ხელი მომიცარა.

3. 6. ბერძენიშვილი, XVIII საუკუნის საქართველოს ისტორიიდან, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. I, 1944, გვ. 178.

უმძიმესი ძნელებლობის ჟამი ეს ლექთა თარეში იყო“.³ ქართლ-კახეთის პოლიტიკური წრეები დაქირავებულ რაზმებს იყენებდნენ „ლეკიანობის“ აღსაკვეთად.¹

„ლეკიანობა“ განსაკუთრებულ საფრთხეს უქმნიდა ქართლ-კახეთის იმ თემებს, „რომლებიც ტერიტორიულად ჩრდილო-კავკასიას ესაზღვრებოდა და დაღესტნელი ტომებისათვის უფრო ხელმისაწვდომი იყო“.²

ლეკიანობის თანმდევ სისასტიკეს ვერც არაგვის ხეობამ დააღწია თავი, რასაც ისტორიასთან ერთად³ ხალხური ფოლკლორიც მიგვანიშნებს:

„ჩვენი ხუცესიც ვერ დათვლის, რაც საქმე გადაგვხდენია, ბევრჯერ დაგვეცნენ თათრები, ლეკების ჯარი დიდია.

სულ მოვრწყეთ არაგვის პირნი, იმ ურჯულოთა სისხლითა, ზოგი ტყვედ წამოვიყვანეთ, ზოგიც გარბოდნენ შიშითა, მაგრამ დაგვფარეს სალოცავთ, იმათი მადლი დიდია, ეს ჩვენი მთა და მამული ზურგზე ისევ ჩვენ გვკილია“.⁴

„მთიულები ხამუშის ციხიდან თურმე სდარაჯობდნენ ლეკების ამ ბრბოებს და ტყვეებს აყრევინებდნენ. ეს ციხე სამხედრო გზაზეა დუშეთის მიმართულებით და ფასანაურიდან 5 კილომეტრითაა დაშორებული“.⁵

მიდელაშვილების წინაპარი გიორგი მიდელაურიც ლეკებთან მებრძოლ და ტყვეთა დამხსნელ გმირად გვევლინება. მის შესახებ არსებული ლეგენდა კი ისტორიის ნაწილია.

1. გ. სოსიაშვილი, სამაჩაბლოს ისტორია (XV-XIX ს.ს.), თბ., 2005, გვ. 150.

2. იქვე, გვ. 148.

3. იხ. ს. მაკალათია, მთიულეთი, გვ. 31-33.

4. იქვე, გვ. 32.

5. იქვე.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა

1. ახლოური დ., ჩემი სკოლა, „ქსნის სამრეკლო“, №30 (5603), 23 ნოემბერი, 1992.
2. ახლოური დ., ჩვენს სიყვარულზე საფლავის ქვებიც ლაპარაკობენ, „შიდა ქართლი“, №271, აპრილი, 1998.
3. ახლოური დ., ბაგინში სიცოცხლე გრძელდება, „შიდა ქართლი“, №414-415, სექტემბერი, 2001.
4. ახლოური დ., ახალგორი გიორგი ყულარაღასის დროს, გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, ისტორიის სერია, II, თბ., 2002.
5. ახლოური დ., პირველი უნივერსიტეტელი, სერიალიდან: „ლიახვის ხეობის ცნობარი ენციკლოპედია“, „ცხინვალი“, №99-100, 2003.
6. ახლოური დ., ტოპონიმ ახალგორის“ განმარტებისათვის, გსუ-ს შრომები, ისტორიის სერია III, 2003.
7. ახლოური დ., ახალგორის ისტორია უძველესი დროიდან ქსნის საერისთავოს გაუქმებამდე (1777), ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაციის ავტორეფერატი, თბ., 2005.
8. ახლოური დ., ქსნისხეობელებმა სახალხო-ეროვნული დღესასწაული აღნიშნეს, „მშვიდობა“, №10 (22), 2005.
9. ახლოური დ., „ახალგორის ისტორია უძველესი დროიდან ქსნის საერისთავოს გაუქმებამდე (1777)“, თბ., 2006.
10. ბაგრატიონი ვახუშტი, აღწერა სამეფო საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, IV, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, 1973.
11. ბაგრატიონი ვახუშტი, საქართველოს ატლასი (XVIII ს.), თბ., 1997.
12. ბაგრატიონი იოანე, სჯულდება (ქართლ-კახეთის სამეფოს სახელმწიფოებრივი რეფორმების პროექტი), გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ივ. სურგულაძემ, 1957.
13. ბაგრატიონი იოანე, ქართლ-კახეთის აღწერა, თბ., 1986.
14. ბერძენიშვილი ნ., XVIII საუკუნის საქართველოს ისტორიიდან, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. I, 1944.

15. გელაძე თ., მემინდერეობასთან დაკავშირებული შრომის ორგანიზაციის ფორმები, წიგნში „ქსნის ხეობა“, თბ., 1975.
16. გვასალია ჯ., ქსნის ხეობის ისტორიული გეოგრაფიის საკითხები, საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული, III, 1967.
17. გვასალია ჯ., მთიულეთის ისტორიული გეოგრაფიიდან, „კავკასიის ეთნოგრაფიული კრებული“, III, თბ., 1971.
18. გვასალია ჯ., არაგვის ხეობის ისტორიული გეოგრაფიის საკითხები, სიგკ, V, 1975.
19. გვასალია ჯ., გიორგაძე მ., სურამელაშვილი მ., ჭურღულა ლ., ზადის ხეობა, თბ., 1983.
20. გვასალია ჯ., მთიულეთი, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 6, თბ., 1983.
21. გვასალია ჯ., მთიულეთის აჯანყება 1804, ქსე, ტ. 6, თბ., 1983.
22. გვასალია ჯ., წილკანი, ქსე, ტ. 11, 1987.
23. გვასალია ჯ., ზადა, ქსე, ტ. 11, 1987.
24. გვრიტიშვილი დ., ფეოდალური საქართველოს სოციალური ურთიერთობის ისტორიიდან, თბ., 1956.
25. გიულდენშტელტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. I, 1962.
26. გიულდენშტელტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. II, 1964.
27. ე.წ. „სამხრეთ ოსეთი“ გიორგი ბოჭორიძის თვალთ, წიგნში „ოსთა საკითხი“, თბ., 1996.
28. ზაქარაია პ., არაგვისა და თერგის ხეობა, თბ., 1972.
29. თაყაიშვილი ე., მასალანი საქართველოს სტატისტიკურის აღწერილობისა მეთვრამეტე საუკუნეში, ტფილისი, 1907.
30. თოიძე ლ., როგორ შეიქმნა სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი, „მაცნეს“ ბიბლიოთეკა, ისტორიის სერია, თბ., 1991.
31. თოფჩიშვილი რ., აღმოსავლეთ საქართველოს მთის მოსახლეობის ბარში ჩამოსახლების ისტორიულ-ეთნოგრაფიული შესწავლის ზოგიერთი შედეგი, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის

- მოამბე, ტ. 97, №3, 1980.
32. თოფჩიშვილი რ., აღმოსავლეთ საქართველოს მთიელთა მიგრაცია XVII–XX სს., თბ., 1984.
33. ითონიშვილი ვალ., ქართლის მთიელთა ყოფა-ცხოვრებიდან, თბ., 1974.
34. ითონიშვილი ვალ., ტერიტორიული თემა საქართველოში, ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძიებანი, ტ. IV, თბ., 2002.
35. ითონიშვილი ვახტ., არაგვის ხეობა, თბ., 1986.
36. ითონიშვილი ვახტ., აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ისტორიიდან, თბ., 1992.
37. ითონიშვილი ვახტ., ნარკვევები ქართული ქრისტიანობის ისტორიიდან, თბ., 2003.
38. ითონიშვილი ვახტ., ვერტიკალური ზონალობის პანორამა და დემოგრაფიული პროცესები საქართველოში, თბ., 2003.
39. ითონიშვილი ვახტ., ნარკვევები ქართველ მთიელთა ტრადიციული ყოფის ისტორიიდან, თბ., 2003.
40. კედელაშვილი ვ. ცხოვრება და ღვაწლი გიორგი ზარაულისა (მოგონებები), თბ., 2006.
41. ლეონტი მროველი, ნინოს მიერ ქართლის მოქცევა, „ქართლის ცხოვრება“, ტ. I, თბ., 1955.
42. ლომაშვილი ფ., საქართველოს ისტორია, თბ., 2000.
43. მაკალათია ს., მთიულეთი, თბ., 1930.
44. მაკალათია ს., საბრძოლო და თავდაცვითი ნაგებობანი საქართველოს მთიანეთში, თბ., 1945.
45. მაკალათია ს., ქსნის ხეობა, ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ნარკვევი, 1968.
46. მენტეშაშვილი ა., ოსური სეპარატიზმი 1918-1920 წლებში, „ოსთა საკითხი“, თბ., 1996.
47. მიდელაანი, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 6, 1983.
48. მიდელაშვილი მ., ახალი ლექსები, „მედია ნიუსი“, №1, ოქტომბერი, 2003.
49. მუზაევი ვ., დიდი ოჯახი ქსნის ხეობიდან, გაზეთი „საბჭოთა ოსეთი“, 10.XII.1987.

50. „მშვიდობა“ №1 (13), იანვარი, 2005. ცხინვალის რეგიონის ახალგაზრდობის საქმეთა დეპარტამენტის გაზეთი.
51. „მშვიდობა“ №5 (17), ივნისი, 2005.
52. „მშვიდობა“ №6 (18), ივლისი, 2005.
53. „მშვიდობა“ №9 (21), სექტემბერი, 2005.
54. „მშვიდობა“ №11 (23), ნოემბერი, 2005.
55. „მშვიდობა“ №12 (24), დეკემბერი, 2005.
56. „მშვიდობა“ №1 (25), იანვარი, 2006.
57. პავლიაშვილი დ., შიდა ქართლის სოციალურ-ეკონომიკური სტრუქტურა, თბ., 1988.
58. საქართველოს სიძველენი, ე. თაყაიშვილის რედ., ტ. III, 1910.
59. სომხიშვილი ვ., ქსნის ხეობის ქართლური, 1981.
60. სოსიაშვილი გ., სამაჩაბლოს ისტორია (XV-XIX ს.ს.), თბ., 2005.
61. სოსიაშვილი გ., ვანათის ისტორიიდან, თბ., 2005.
62. სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, I, თბ., 1991.
63. სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, II, თბ., 1993.
64. ტოგონიძე ვ., ქართლის მთიანეთის გლეხთა აჯანყება (1804), თბ., 1951.
65. ფრონელი ა., მთიულეთი, 1804, თბ., 1896.
66. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, რვატომეული, არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, ტ. VI, თბ., 1960.
67. ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. II, საერთო საკანონმდებლო ძეგლები (X-XIX ს.ს.), ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, 1965.
68. ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, საეკლესიო საკანონმდებლო ძეგლები (XI-XIX ს.ს.), ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, 1970.
69. ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. VII, სასამართლო არზა-ოქმები, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, 1981.
70. ქენქაძე ვ., გაზაფხული ქსანზე, „ქსნის სამრეკლო“, №4 (5580), 22 აპრილი, 1992.
71. ლუნაშვილი ვ., ქსნის საერისთავოს პოლიტიკური ისტორია, თბ., 2005.

72. შველიძე თ., ლომისობა, „ახალგორი“, №7 (5596), 1-31 ივლისი, 1996.
73. ჩიტაია გ., ქსნური მთის გუთანნი, ენიშკის მოამბე, V-VI, 1940.
74. ცოტნიაშვილი ვ., სტუმრად მეცხვარეებთან, წიგნში „სოფლის ცნობილი ადამიანები“, 1972.
75. „ძეგლი ერისთავთა“, შ. მესხიას რედაქციით, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. 30, თბ., 1954.
76. წიგნი მარადიული ხსოვნისა, ტ. II, აფხაზეთის ასსრ, აჭარის ასსრ, სამხრეთ ოსეთის აო. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიისა და ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის გამოცემა, თბ., 1987.
77. წკერე, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. II, 1987.
78. ჭყონია ი., ქორწინების ინსტიტუტი მთიულეთში, თბ., 1955.
79. ხარაძე რ., რობაქიძე ალ., მთის სოფელი ძველად, თბ., 1965.
80. ჯავახიშვილი ივ., ხალხის აღწერისა და შემოსავლის დავთრები საქართველოში, ჟურნალი „მოამბე“, №4, განყ. II, 10, ტფილისი, 1901.
81. ჯავახიშვილი ივ., საქართველოს ეკონომიკური ისტორია, I, 1930.
82. ჯავახიშვილი ივ., საქართველოს ეკონომიკური ისტორიის ძეგლები, I, თბ., 1967.
83. ჯალაბაძე გ., ქსნის ხეობის მოსახლეობა, ქსნის ხეობა, მასალები ქსნის ხეობის ეთნოგრაფიული შესწავლისათვის, თბ., 1975.
84. Гулисашвили В., природные зоны естественно-ист. области Кавказа, М., 1964.
85. Дубровин Н., Закавказье от 1803-1806 года. СПб, 1866.

История села Миделаани

Резюме

Село Миделаани находится в Карцохском ущелье Ахалгорского района.

В первые название этого села встречается в исторических справках XVIII века. С тех пор и по сей день с. Миделаани играет важную роль в исторической жизни горного населения Картли.

Труд состоит из введения, трёх глав, заключения и списка использованной литературы. В каждой главе несколько параграфов (в I главе - два, во II главе - три, в III-ей - три).

На основе изучения существующих источников и литературы о Ксанском ущелье в труде дано описание сельских историй, демографических, социально-экономических и культурных событий. Большое внимание уделено топонимам, этнографическим и фольклорным материалам.

Даны также справки о прежнем местожительстве предков Миделашвили, населяющих ныне с. Миделаани Ксанского ущелья и дан анализ причин, заставивших из села Миделаурткари Хадского ущелья переселиться в Ксанское ущелье.

К книге приложен фотоматериал.

Данный труд привлечёт к себе вниманис специалистов, изучающих историю Ксанского ущелья, а также лиц, заинтересованных этой темой.

ფოტომასალა

სოფლის წმინდა გიორგის სახელობის
საგვარეულო სალოცავი

ლომისის წმინდა გიორგის სახელობის ნიში
სოფლის დასავლეთით

იოსებ მიდელაშვილი.
მეორე მსოფლიო ომის
მონაწილე (გარდ. 1985)

იოსებ და ქეთევან მიდელაშვილები.
შვილიშვილებთან ერთად

ქეთევან, თამარ, იოსებ მიდელაშვილები

იოსებ და ქეთევან მიდელაშვილები.
უკანა პლანზე: მოსინს ძეგლებური ხის ღობე (1970 წ. 10 ივლისი)

მამასთან და ბებიასთან ერთად

მე და ბებია

თამარ მიდელაშვილი შვილიშვილთან
გიორგიისთან ერთად

მამა - გრიგოლ (თენგიზ)
ახლოური სტუდენტობის წლებში

მე და ჩემი და
ხათუნა ახლოური

კენერა და თამარ მიდელაშვილები

თენგიზი და თამარი ლუგახურ გარემოში

რუსეთის პეტიციონერი-მიმდევრული, კიარა ჩელიკური,
თამარ მადელაშვილი, თეონა მიმდევრული, ამანუილ ბაი.

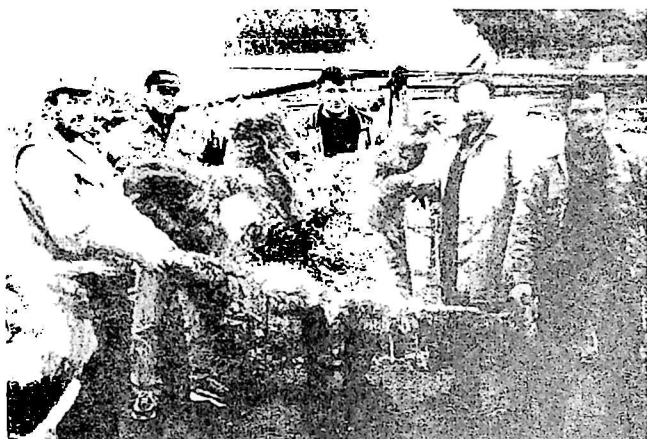
პირველ რიგში მარცხნიდან: ამანუილ მუზავეი, თამარ, ლიზა მიმდევრული,
მეორე რიგში ნელი და ეთერი მიმდევრული

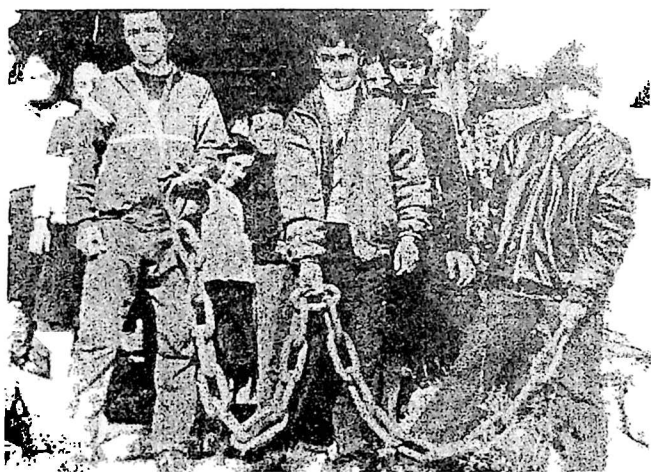
ერთ-ერთი პირველი უნივერსიტეტული ქარაზის ხეობიდან
პარიამ მიდელაშვილი (იხ. გაზეთი „ცხინვალი“, №99-100.2003)

ოენგიზ ახლოური და თამარ მიდელაშვილი შეილიშვილებთან ერთად

შპრან და თამაზ მადელაშველები (მარცხსა და
დათქვე წარმატებული ნადირობის მკვლელები)

ლომისის წმინდა გიორგის სახელობის ეკლესიის ჯაჭვი

1982 0-გვარამია
4.

სურ
ბავშვებზე,
მეგობრად.

გონ, ძალიან გიყვარს

მიღელაშვილები ქაშუეთის სალოცავში

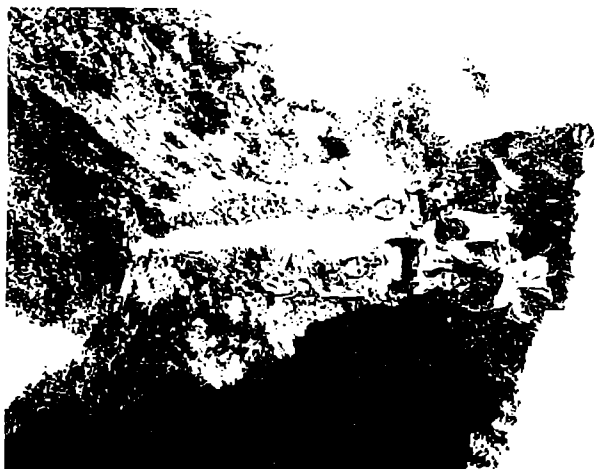

პაპა და შვილიშვილი წმ. გიორგის სახელზე შესაწირი ზეარაკთან ერთად

ავთანდილ მიდელაშვილმა ქაშუეთის სალოცავთან
სახელდახელოდ ჩამოატყავა შეწირული ბატკანი

მიდელაშვილები ხადის ხეობაში

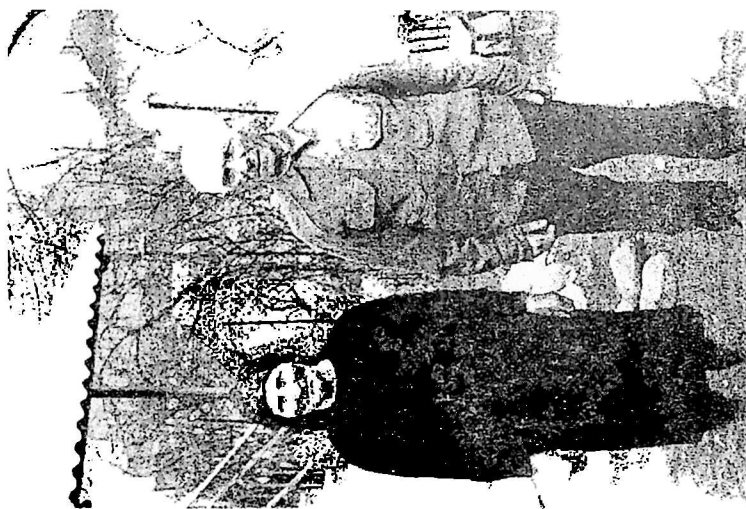

ლაილა მიდელაშვილი

ჯილა მიდელაშვილი
სევის წმ. გიორგის ღვ. ანოზი

ანა და სანდრო მიდელაშვილები

კაკია და ილია
მიდელაშვილები

ლევან მიდელაშვილი.
უკანა პლანზე მჩანის მდ. ქსანის
და სოფლის საძოვრები

მარცხნიდან: მაიკო მიდელაშვილი, თონა გაროზაშვილი, თონა მიდელაშვილი,
კოუკი მიდელაშვილი, ხატია ქენქაძე, შალვა შამშალაძე,
მასწავლებელი გიული გაროზაშვილი

„შრომით დაღვრილმა“ მოაქვდა თავის ზედს, „სოცალათა“

გიორგი და თეონა

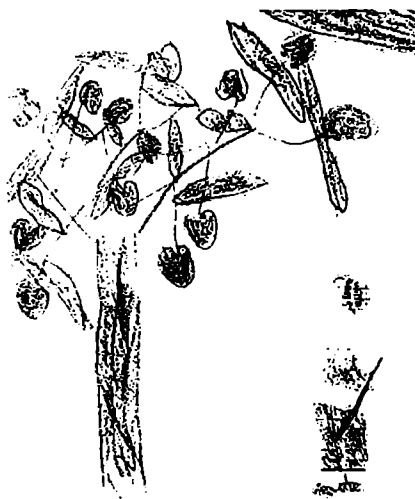
პატარა ხელოვანის გიორგი ახლოურის ნახატები

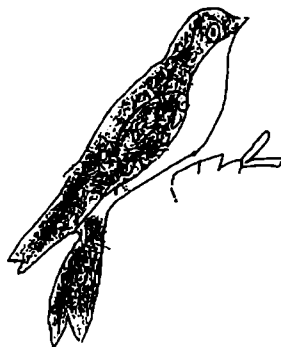
წმინდა გიორგი

ღმერთო,
საშობლო მიცოცხლე!

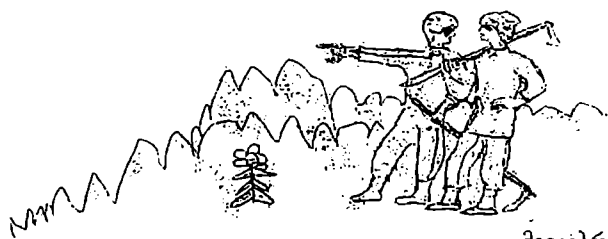

ვაშლი და შაქარა

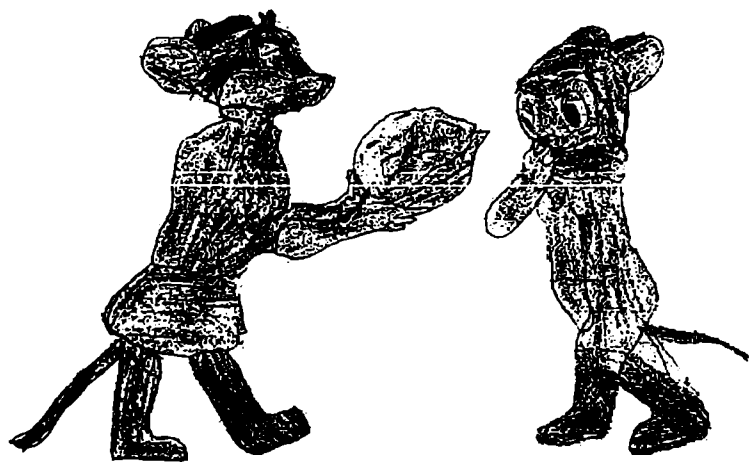

პატარა მერცხალი

მეგობრები

მეგობრები

„გოგოვ, ჩემი უნდა გახდე“

ს ა რ ჩ ე ვ ი

შესავალი -----	
თავი I. ქსნისხეობელი მიდელაშვილების წინაპრები	
სოფლის თავგადასავალი	
§1 ქსნისხეობელი მიდელაშვილების წინაპრები	
ხადის ხეობიდან -----	5
§2 სოფლის თავგადასავალი -----	10
თავი II. სოფლის დემოგრაფიული, ეკონომიკური და	
კულტურული ვითარება	
§1 მოსახლეობა -----	22
§2 ეკონომიკური მდგომარეობა -----	28
§3 კულტურა -----	38
თავი III. სოფლის ტოპონიმები, სასაფლაო, გვარის	
ლეგენდარული წინაპარი	
§1 ტოპონიმები -----	47
§2 სოფლის სასაფლაო -----	50
§3 გვარის ლეგენდარული წინაპარი -----	51
გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა -----	53
რეზიუმე -----	58
ფოტომასალა -----	59

კომპიუტერული უზრუნველყოფა: ლია პავლიაშვილი
კორექტორი: ნათია ბირჩაძე

ტირაჟი 300

გარეკნის პირველ გვერდზე:
ზოფლის წმ. გიორგის სასულიშობის
საგვარეულო სალოცავი

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0128, ი. ჯავახიშვილის ბაზ. 1, ☎: 29 09 60, 8(99) 17 22 30

E-mail: universal@Internet.ge